Валянціна Коўтун

Метраном

кніга паэзіі

Мінск
Мастацкая літаратура
1985

Маці маёй,
партызанскай сувязной
Ганне Раманаўне Новік,
прысвячаецца

Вясенняе прычасце

* * *

Я цяпер, як даўней, маладая
І шчаслівая быццам…
Пытай…
Нехта змоўчыць, а хто й запытае:
Дзе тут поле тваё? Дзе ратай?..

Калі хочаце стацца сябрамі,
Ні спагад, ні папрокаў не трэ.
За слязінамі, як за гарамі,
Нехта долю маю ўжо арэ.

Там плывуць белагрудыя гусі,
Адкіпеўшы пад золлю дарог.
Лепшы хлопец на ўсёй Беларусі
Мне трывогу сваю прыбярог.

Калі хочаце стацца сябрамі,
Нараканняў і згадак не трэ.
Над спагады сляпымі кастрамі
Ты,
душа мая,
крылы не грэй.

Палюбіць і паверыць павінна,
І разгледзець пад вечар пільней,
Дзе… Якая… Чыя дамавіна
Заўтра будзе па росту і мне.

Зненавідзім хлусню і падонкаў,
Каб дастацца да неба, сябры!
Там і поле маё над старонкай,
І ратай, што крылле ўгары!

РАСЛІ...

Пад звоны шпор зашторана акно.
Цыгарак рой.
Дзядзькі, як панарамы.
Зрывае плашч французскае кіно,—
Якія гранды тут,
якія дамы!
Якім шаленствам каляровых сноў
Кіно ўзяло цыбатую чародку
Графінек тых прасмоленых чаўноў,
Што звеславалі не адну паводку.
Звінела ноч цнатлівым вішняком,
А хлопцы йшлі ватагай незалежнай.
Свісталі дзёрзка...
А пасля цішком
Чакалі нас пад кожнаю чарэшняй.
Чакалі нас у бляску сініх зор,—
Калгасных статкаў гранды-менестрэлі.
Вось брыгадзір паплыў у сонны двор,
І нашы хлопцы ў словах пасмялелі.
Пасля кіно прасцей ва ўсім было.
Здавалася,
ну што там пацалункі?!
А вось стаім...
І мову адняло!
Напятыя, бы залатыя стрункі.
А вось маўчым... (Якое там кіно?)
Мы так маўчаць да раніцы гатовы.
...Пад звоны шпор зашторана акно.
...Пад спеў начы на вуснах
блякнуць словы.
Цвіла зямля ад вішнякоў і сліў.
Спявала неба. Даспявалі грудзі.
Графінькі нашы... Так вось і раслі
Нецалаванымі. Хаця былі ўжо — людзі.

* * *

Гудуць, як сны, вячэрнія званы,
Надломяць вёрсты позірк, як галінку.
У сінтаксісе праўды і маны
Я адхварэю знакамі прыпынку.

Скажу: «Люблю»...
І твой гарачы цень
Распяты зноў на кожную крывінку.
Не пачынай са здрады гэты дзень,
Не трэба слоў!
Мне страшны зрыў прыпынку.

Сяброўка, знай:
Калі маю душу
Лязом хлусні таркнеш хоць на хвілінку,
Папрокаў слёзы жорнамі скрышу,—
На ўсё жыццё з адмецінай прыпынку.

Радзіма-кветка, не змахні мяне
З павек сваіх, як чыстую расінку.
Нас нехта ўздыме,
нехта пракляне...
Няўжо й далей эпохамі прыпынку?

Убач, народ, вазьмі мяне з вякоў...
А прыйдзе час,— у жвір таркні сцяжынку,
Так абгарні зямлёй з усіх бакоў,
Каб мяккім быў мне вечны жах прыпынку.

І толькі ты, паэзія, адна
Не месцішся ні ў сэрца, ні ў катрынку.
Бяссмерцем неба, беспрасвеццем дна
Удар па мне,
апошні гром прыпынку!

БАЛАДА ЧОРНАГА ЗОЛАТА

Перагонку нафты ўпершыню пачалі на Каўказе ў 1823 годзе браты Дубініны, сяляне Уладзімірскай губерні...
...справа, якую яны пачалі і спрабавалі разгарнуць невераемнай працай і настойлівасцю, загінула ў зародку: тады быў ліберальны час для ідэй, але ніяк не ў адстойванні дзяржаўных інтарэсаў!

(Са старога часопіса)

Выцекшы з бункера амерыканскага грузавога танкера, нафта разлілася на многія кіламетры і загарэлася...

(З паведамленняў радыё)

Соль вачэй і начэй...
За акном пасмялее надзея,
І сівая вясна
свой бярэзнік насуне на скронь.
Ёсць у нас, у зямлян,
светлы радасны род Праметэяў,
Да вяршыняў прыкуты
за грэшных людзей і агонь.
Затрымайце пачвары
з ракетнымі дзюбамі веку...
Захліпнулася праўда
кахання майго
на плячы.
Чуеш, любы, прачніся
і павер вунь таму чалавеку,
Што ступае, прыгорблены,
па раздарожжы начы.
Гэта я альбо ты.
Мы працяты няверай і скрухай.
Ці звялі цыганы
маладога каня без пары?
То каханне было...
Ты не слухай галубку, не слухай...

Затрымайце пачвары!
Такая бяда на двары.
Набрынялага сэрца
вось-вось разарвецца планета,
Па дзяржаве страсцей маіх
пойдзе раўнівая раць.
Я заву… Я бягу…
Я лячу на агонь апраметнай.
Затрымайце пачвары! —
Мне нельга вось так паміраць!

*

Колькі помняць сябе акіяны,
Не гарэлі мерыдыяны,
І напятыя паралелі
На зямельцы маёй не гарэлі.

Палыхаюць паўсюль акіяны,
Гэта жылы планеты парваны,
Гэта выцекла чорная кроў
У святое нутро, нібы ў роў.

Пабрацімы мае, асанны,
Спіны пругкія спаласаваны.
Ў ціхай джонцы рыбак з Ханоя
Ладзіць сеці… А зловіць што ён?

Акіяны мае, акіяны,
Дыназаўрамі заваяваны.
Ледзь трымаюцца за палюсы
Распасцёртай маёй слязы.

*

І гэтак цнотна плакалі Марыі,—
Чыя ж патуга і чыя віна,
Што зноў зямля, як пацерка, на шыі
Ў няўмольнай той, што косіць мір здаўна.
Прарочаць зноў, што будуць аналогіі

Ліяны ў джунглях, рэчанькі ў траве,
Касмічнае «віць-віць» каля дарогі,
Старыя песні ў светлай галаве.
О белы свет!
Зачацця тыя мукі...
Няўжо забылі грэшна на зямлі,
Што так нядаўна стомленыя ўнукі
Спакой і мір пакутам прадалі...
Кастры чумы.
Сутонне інквізіцыі
Так горка Віта трэсла галавой.
Мая зямля, ты прагла наталіцца
Непераможнай вогненнай крывёй.
Маю планету ў муках раздзялялі
Глыбіні вод і пікі вострых гор,
Але на Волзе бакены ўзляталі,
Калі страляў мустангаў Эквадор.
Калі брылі так грозна караваны
І тлушч гарачы плавілі ў гарбы.
Распята негры бухалі ў тамтамы.
Касмічны страх.
Касмічныя рабы.
Ты чуеш, нафта, дзева апраметнай,
Прарочаць зноў вайну мацерыкам...
Эстэты-грэкі славілі паэтаў,
А скіфы горлы рэзалі вякам.
О белы свет!
0 свет матэрыяльны!
«Чырвонай кнізе» падуладны звер.
А чалавек адчайна геніяльны,
Як толькі што аслеплены Гамер.

*

Міражы і агні...
    Там прайшлі караваны вярблюдаў
Па крывавай Сахары,
    па з’едзенай ветрам спіне.
Маладой Шахразадай

пад шатрамі усходняга люду,—
Вось як нафту старыя эміры
прымроілі ў сне.
Толькі глянь, як іскрацца
снягі залатыя ў трызненні...
Помню снежна-вясёлы,
магільна-бліскучы Клaндайк.
Я спявала ў тавернах,
і паблісквалі чорна калені,
І плячэй не сагрэць было
ў той ліхаманцы ніяк.
Толькі, чуеш, скуголяць
шакалы у прыцемках прэрый...
Прэзідэнты і лэдзі, вы ведалі,—
ціша міне!
Я была індыянкай,
і каўбоі ў шырокіх самбрэра
Заганялі да смерці
на конях шалёных мяне.
О сястра мая Афрыка,
павярніся, гаротная, тварам
Да свабоды і праўды
ў эпоху знішчэння акоў.
Як смакталі з грудзей маіх
сквапныя вусны пажараў
Першароднае, тлустае,
маладое маё малако!
Адплывай, Адысей,
хай шукаюць дарма ў акіянах
Залатое руно
кучаравай тваёй галавы.
Я сірэнай была,
я любіла сівых капітанаў.
Я старой негрыцянкаю
валюхалася на астравы.
Маладыя, рабуйце
гарачую плоць першабыту,
Я каханне, я рух!

Я агонія вашай бяды.
Вы пампуеце ў жылы,
вы гуляеце нафтаю сыта,
Напаўняеце мной,
бы вайною, свае гарады.
Міжнародных картэляў
старыя палітыкі-мэтры,
Вашы сны — гэта трызны
ліхой вадароднай чумы.
О пракрокі і фізікі,
вы злічылі мае кіламетры,
Вы шпурляеце ў гульні
мае маладыя грамы.
Я люблю вас, Планета...
Чаму ж не астынеш ад стрэсу?
Я люблю вас, Еўропа,
Мы стынем ад слова «вайна».
Я кахаю жыццё,
я малая слязінка прагрэсу.
Так не хочацца знікнуць
усёй немінучасцю дна.
Я люблю вас, паэты,
з маладымі ад болю вачамі.
Нашы рукі спляліся,
нашы вусны ад страсці гараць.
Затрымайце пачвары!
Каханым не спіцца начамі.
Нашы дзеці, як вецці.
Нам нельга вось так паміраць!
Будзе зрыў, будзе ўзлёт,
будзе рэўнасць, глухая адвеку.
Затрымайце пачвары!
Такая бяда на плячы.
Слухай, любы, прачніся
і павер вунь таму чалавеку,
Што ступае, азораны,
па раздарожжы начы...

* * *

Такі разрыў са светам ёсць,
Такая немінучасць праўды,
Што кожны дзень, як верш Бергольц,
Напісаны у жах блакады.

Я не раўняю час і час...
Але зірні ў людскія душы,
Бо ёсць жа празарэнне ў нас
Парой агоніі і сцюжы,

Калі любіць на паўкрыла
Ўжо не хапае сіл і неба...
А мы ўсе, падчаркі сяла,
Забылі нават горыч хлеба.

І ён прыходзіць, судны госць,
Той метраном сівой блакады...
Такі разрыў сумлення ёсць,
Што немагчыма ўжо без праўды.

* * *

Пяшчоце ўсёй мяшчанскай клікі
Не аддавай малюнак сноў,
Дзе нашы дні
      і нашы лікі
Ажно прасвечваюцца зноў.
Успыхнем стрымана ад болю.
Ёсць толькі позірк,
                    песня,
                            вір.
Мы не рыхтуемся да бою,
Мы не наладжваем турнір.
Нас б’е такая сіла жалю,
І шкадавання, і любві,
Што ўжо кладзеш рукой на шалі
Дзве праўды:

лёсу і крыві.
Ты хочаш ведаць, хто і дзе я,
Што будзе, робіцца, было?
Я павяду цябе, надзея,
Ў сваё глыбокае сяло.
Там пыл.
Там квочкі, як цырцэі,
Шукаюць вечар ля варот
І ў свірнаў парныя ліцэі
Вядзе звычайны цёплы кот.
Ён, невук, зноў неперспектыўны,
Як наш, сарваны з веку, двор.
І толькі блішчуны шыбы-грыўны,
Бы ўвесь рэмбраптаўскі «дазор».
Ляціце ўвысь!
Ваш гон імклівы.
У гэтым вечным віражы
Са мной — сялянскі лірнік сівы,
Што смерць знячэўку паражыў.
Ён з пакалення дрэў і нерваў,
З неператожнай эры той,
Дзе мне, як голкі ўдарацць злева,—
Застацца толькі маладой!
...Сяброўка, сок такі прыгубіш,
Меланхалічны след сатрэш.
Вось-вось
і ты мяне разлюбіш.
Спалохаешся... Не памрэш.

Л.

Акардэон абветраных дарог
Усхліпнуў зноў пад светлымі рукамі…
Цябе мне лёс, напэўна, прыбярог,
На палынах настоены вякамі.

Бярэзнікі пасеклі на крыжы.
О як баляць нам цені дарагія…
Ёсць настальгія славы і душы,
Калі прасцей,—
                                        па продках настальгія.

Тваіх мядункаў зрошаны абрыс
Такой антычнай змучанай пароды.
І неба, разгайданае, уніз,
У позірк мой,
                                        сарвецца назаўсёды.

Мы пойдзем разам…
                                        Смелыя, нібы
Рассыпаны па ўсіх рачулках кладкі.
Цвіценне дум разбіта на сады,
І адцвітанне будзе без аглядкі.

О як трывожна бліскаюць гады,
І кожны дзень, як вокамгненнасць брытвы.
Мы пойдзем разам…
                                        Гордыя, нібы
Развораны ў палях зярнят малітвы…—

Пакосамі агню і адкрыцця,
Бярэзнікамі,
                                        злучанымі раннем.
І вецер, хутаранскае дзіця,
Прытуліцца да губ тваіх
                                                            рыданнем.

* * *

На сустрэчу запальваем свечку
Ў храме змучаных сонцам палян.
Вось і мне раптам кінуў вуздэчку
Позірк твой, нібы чорны цыган.

Я не знаю, за што мне адплата,
Я не знаю, навек ці дарма
Маё царскае «эго» распята
На тваё,
            з хрыпатцою,
                                    імя.

На імя тваё...
(Літасці трэба.)
На палын развітання і гнеў.
Смакам страсці, надзеі і хлеба
Ты вяртаеш мяне да мяне.

І шалёная тая карэта
Раптам, глянь, з вышыні ды ў прыбой.
Я адна, але ўся —
                                    перад светам.
Не адна і не ўся — прад табой!

* * *

На залатым асеннім лёдзе
Слата паставіла таўро.
З калючай гордасці выходзяць
Гарністы крохкіх вечароў.
Такой крыштальнай сівізною
Паклічаш раптам за сабой.
Перад табой, перада мною
Расстання ўскінецца прыбой.
Мне сумна, вусцішна і смешна,
Як толькі ведае прагрэс.
Мерыдыяны тонкіх сцежак

Сціскаюць наш апошні лес.
Не дагаворыш, не напішаш…
Да ног бяроста ападзе.
Запеклася густая ціша
На вуснах колішніх надзей.
І пад кальчугамі зялені,
Дзе толькі ты і толькі мы,
Услед за намі нашы цені
Расколваюцца, як грамы.
Сасён прыветныя шаломы
Аб нечым даўнім зазвіняць.
І ты не проста так знаёмы,
І нельга проста так абняць.

* * *

На самай звонкай ноце пішуць людзі
Пра маладосць, любоў і дабрату.
А для расстання, для ўсяго, што збудзем,
Я першай ноты так і не знайду.
Іх столькі, нотак — светлых і адчайных,
Што духавыя трубы ўсіх часоў,
Як табуны, сыходзяцца ў маўчанні
На вадапой разлітых валасоў.
Папрок вачэй. І досыць будняй звягі.
Перажывем ілюзіі, як дзень.
Хіба згрызоты нашы варты ўвагі
Ў бясконцым гуле ўсіх праблем і дзей?
Калі мембранай стала ўся айчына,—
Мы з ёй нязменна правяраем слых.
Ці ж важна, як жывецца мне, адзінай,
Калі жывеш, як за сябе, за ўсіх.
Але начамі з вечнымі вачамі
Ідзе кіно ў сусвету на сцяне:
Каханне… Ты! І той высокі камень,
Які з любві ўжо выкацілі мне.

* * *

Ад белай сцежкі ў бездараж бягу,
Дзе свет любові формулай не губіш,
Дзе да рамонкі гнуцца не змагу,
Не запытаю: любіш ці не любіш.

Не закране ўжо кветкі правата,
Хоць безвыходнасць ударае ў сэрца.
Вось — незалежнасць, воля, прастата.
Чаму ж мне ў гэтай волі не смяецца?

* * *

Кахаў — і ўсё! Такую маладую…
Схмялеў да дна ад першага ж віна.
Перацярплю, знайду, перагадую
У клетцы сэрца тое птушаня…

І мудрасць адступіла на імгненне
І дрогнула ў падвойнасці кругоў,
Калі крыві юначай захапленне
Кранула цела крохкае яго.

Ці ў ёй шукаў распешчаныя кветкі,
Ці ў ёй прысніў радзіму для жыцця?
Кашлатым вечарам няўтомныя суседкі
Перамывалі косці пачуцця.

Такія вочы! Вочы — у астанне…
Жывым нясцерпна ў нормах берагоў.
І гэта суд людскога існавання,
І тут жа смерці жаласць да ўсяго.

Кахаў і знаў: перацярпець не страшна,
Перагарчэць самім сабой да дна.
І над бязмежжам пахавальных маршаў,
Як гімн пакут, ляцела сівізна.

* * *

Як востры водар мацыёлы,
Расцёкшыся па сцежцы той,
Мяне ударыў двор вясёлы
Любоўю, смехам, глухатой.

Ён абгароджаны высока
Жыццём і ценямі з магіл.
І ранні дым, як шэры сокал,
Так нізка водзіць мне кругі.

Там клямка бразне, сцежка дрогне,
Там лісцем стоеным гару.
Тваю гардыню ўсю ў кароне
Цягну к сабе, як бор хмару.

Мы радуемся, ходзім рана.
Ў бары зязюленькі «ку-ку».
Пяць пальцаў, нібы пяць маланак,
З плячэй, прашу я,— скінь руку.

* * *

Гэтак доўга забываю вас,
Нібы клін у шчасце забіваю,
Нібы зноў цвіце на ранах час...
Трэба жыць... І я цяпер жывая.

Трэба жыць і роднай, і чужой,
Маладой і роспачна-забытай,
Каб вятры паходжвалі за мной
Каралеўскай ядавітай світай.

Каб капалі дол плугі мае,—
Не магільны, а жытнёвы ў маі...
Дождж пайшоў. І так бясконца б’е,
Нібы кліп у сэрца забівае.

Мы з кожным годам сірацелі
На шчырасць слоў і адкрыцця.
Ваш позірк — толькі боль надзеі,
І мой — не толькі для жыцця.

І пакаціўся круг папрокаў,
І задрыжэў люстэрка шоўк.
Ваш лоб — у серабры аблокаў,
І мой — без вечнасці аблок.

У ВЕРАСНІ

Яшчэ здаецца, я табой сляпая,
А хмельны вечар падміргне, як сват.
Каторы год, як пальцамі гартаю
Твайго кахання сціплы фаліянт.
Сляпое шчасце так сачыць рукою
Радкі павек, усмешак і журбы.
І раптам... Раптам
                                        з мудрага спакою
Мы едзем заўтра раненька ў грыбы.
Ці ноч была — не знаю...
Золак-прымха...
А дзень грыбны мігціць каля вачэй.
Але такой няўмелаю грыбніхай
Ніхто ў тым лесе не блукаў яшчэ.
Калі адчуеш ўсім напраглым целам
У пушчы першароднай цішыні,
Што гэта ж ты жывеш на свеце белым,—
І не жывеш прыроднаю ані.
Што гэта ж ты, дзіця гарачай вёскі,—
Сучасная да самазабыцця,
Не чуеш больш, дзе ў сэрцы адгалоскі,
А дзе арганны голас пачуцця.
...Так блізка я, разбітая дарэшты,
Так блізка ты, разгублены такі...
Бярэм грыбы. Яшчэ як з касы рэшту,

Яшчэ зразаем светлыя рыжкі.
Я лес прайшла,
нібы прайшла празрэнне,
І я тваёй навуцы, Гіменей,
Вучуся зноў у лісця і карэнняў,
Хоць азбука даўно не для мяне.
Я тут вучуся бачыць, як нанова,
Што набылі мы, страцілі з табой...
Вось толькі слова...
Дык няўжо і слова
Чытала толькі дотыкам сляпой?!

ВЯЧЭРНЯЕ

Гараць, гараць вуголлем мазалі.
Парогі дзён.
Аж змучыла дарога.
У раўнадушша ўсе парады:
«плі!»
І спачуванне, як для некралога.

Усё часцей на іх гляджу вачмі
Каханага,
сяброўкі,
нумізмата.
Акроплены крывёю акрабата,
О чорна-белы свет мой, адпачні...

Прыглушвай, сэрца, вечны свой пароль,
Вядомы толькі гібелі і ўлонню.
Жыву страсцямі продкавых Асоль
І ўсіх памылак
проста ўжо
не помню.

* * *

Палюбіць, калі ні ў чым не страшна,
Мне цяпер, на згоне лет, страшней.
Хто смяяўся з гордасці ўчарашняй,
Сёння ўжо за слабасць папракне.

Гэта восень мройна залаціцца,
Хоць і фарбай пырсне ў сівізну.
Гэта сталасць, жоўтая ільвіца,
Кожны дзень, я ж чую,— на спіну!

Ў тым палёце развітальнасць будняў,
Апантанасць сэрца і дабро.
Скажаш: позна... Ўсё глыбее студня,
Ўсё даўжэй ляціць уніз вядро.

Зачарпні цяпла майго і болю,
Пражыві, што мне ўжо не пражыць.
З гэтым: «Позна!» мы выносім з бою
Смерць сваю. Не цела, дык душы.

* * *

Было табой усё. І на дасвецці
Той жоўты луг знямогай асляпіў.
Было табой усё. І нават вецер
Знаёма гэтак лашчыў і любіў.

Наш поўдзень вырас проста
з перадплечча.
Пара цярпенне з радасцю змірыць.
Істота ўся, як развітанняў веча,
Не проста ные. Ные і баліць.
Мы крышым краты даўкай адзіноты,
А людзі кажуць: што ж гэта яны?
Ты снег ці сонца?
Даўні сябра, хто ты?
Навошта зноў трывогі без віны?

Нібыта мы ў акно знадворку б’ёмся,
Нібыта не ў абдымкі йсці, а ў бой.
Навошта так? Яшчэ ж не расстаёмся,
Яшчэ мы не сустрэліся з табой.

* * *

Перамелецца, перагарэніцца,
Пераб’ецца як-небудзь нічым...
Пацалункаў апошніх мяцеліца...
Нам гарача —
                    мы ў санках ляцім.

Прагных позіркаў першая цнота.
Адзінота мая,
                    адзінота!

* * *

Пласцінкі голас.
Чуйны злом брыва...
Эдзіт Піаф спявае парыжанам.
На крыжык рук упала галава.
Ты знала?
                    як? —
                    што мне цяпер пагана?!

Пласцінкі голас.
Кружыць нотны знак.
Між намі год і нацый адгароджа.
Няўжо, Піаф, ты знала?
Толькі як? —
Што мне цяпер так светла
                                        і прыгожа...

ПЕРАД АГНЁМ...

Мая баярынька старая
Жыццё запомніла на пяць,—
Нібы гарох перабірае...
Грахі ці страты шалясцяць?

Вяртае памяць да асновы.
— Ты помніш, Янка, сенажаць?
І раптам бровы... Тыя бровы,
Як вараняты, узляцяць.

А ты, пастух начэй і лёсу...
І вой першы трактар тло крышыў.
І ы мне бялюткую бярозу
Прынёс да змучанай душы.

Ты быў...
Хоць языкі малолі,
Хоць людзі помняць і цяпер:
Я нарадзіла сына ў полі
І не кляла цябе, павер...

Яна — на п'едэстале ганка
Перад агнём асенніх брам.
— Ты помніш, Янка? Верыш, Янка?..
Ён верыць, хоць даўно ўжо —
                                        т а м.

* * *

Няўжо і вы, мой боль, і сон, і браце,
Бы хлебны мякіш, лепіце «люблю»?
Хусцінкай поўні вытру ўтому маці
І да грудзей утому прытулю.

Якія жарты, так і не пазнаўшы,
Што я да вас бягу ўсё і бягу.

Хусцінкай смеху вытру скруху вашу,
Сабе на памяць скруху зберагу.

Гляджу на вас, на дрэў сівую світу.
Не клікну, не забуду, не прыйду.
Адно слязу хусцінкай цноты вытру,
Сентыментальна ў кніжку пакладу.

* * *
Мілы наш сучасны дрывасек,
Ваш тапор маю бярозу ссек.
Ваш тапор бяжыць, як факстэр'ер,
Языком залізвае старанна
Свежыя пянькі на тых палянах,
Дзе да хмар аж высіўся давер.

Паглядзі, напі мудры дрывасек,—
Вунь гняздо, што напал ты рассек.
Для чаго звілі яго? Калі?
Што пытаць... Во бор ужо ўспаролі
Факстэр'еры металічнай волі...
Іх сляпцы пусцілі па зямлі.

Бор мы садзім. Там, дзе быў стары.
Чуеце, як брэшуць тапары?!

ЖЫЦЦЁ

Гэты век далёкі і драўляны.
Космас дрэў, пагоні і звяры.
Залізаўшы вогнішчамі раны,
Век павесіў зыбку у бары.
І, да сэрца горнучы заранку,
Над сыночкам, хрэснікам віны,
Маці склала ціха калыханку:
«Бацька твой не вернецца з вайны...»

Хрысціянства змучыла праклёнам,—
Цудатворцы, смерды, каралі...
Пад Руанам служкі ад амбона
На касцёр адступніцу вялі.
І, павесіўшы калыску паміж дыму,
Над дзяўчынкай, горлінкай вясны,
Прахрыпелі словы пілігрымы:
«Бацька твой не вернецца з вайны...»

Мой — дваццаты... Атамна распяты.
Кроў і чэрвень...
Раны перамог.
У бінты ўціскалі медсанбаты
Боль франтоў, народаў і дарог.
І, павесіўшы калыску паміж ночкі,
Дзе чарнелі ў вёсцы каміны,
Галасіла маці над сыночкам:
«Бацька твой не вернецца з вайны...»

Я не знаю, за каторым гаем
Нам шапне сузор'е Арыён,
Што так страшна космас пераймаем,
Збыўшы травы мройныя і сон.
Гэты час — планет і нацый рынак,
Гэты век расхітвае званы.
Ціха, маці.
Ціха, напамінак...
Бацька наш...
                    не вернецца...
                                        з вайны...

РАЧНЫ МЛЫН

Як гром нямы, стаіць на мулкай рэчцы,
Як сын вады, што ўкамянеў даўно.
Забыты млын парваў старыя лейцы,
Стамлёны млын пусціў ключы на дно.

А як было?
Шалёнымі рукамі
Ён шыі гнуў паводкам і вятрам.
І вечары старымі прымакамі
З пашанаю скідалі шапкі там.
З гаротных ніў лілося пругка жыта,
Малолі жорны збожжа і вякі.
Рыпела неба ўтомнае сярдзіта
Над белым краем
спелае мукі.
А хлеб ішоў.
І бачыў млын, як збоку
Сядзеў на возе ціхі пастушок
І пазіраў так светла і высока
Туды,
дзе сонца цэдзіцца з аблок.
Мой браце млын!
З плячэй туга звісае.
Ужо вятры нашэптваюць: «Пара!»
Ды зорны пыл,
нібы мучны,
страсае
Унук майго народа-млынара.

ДА ПРАГРЭСУ

Прагрэс — дзіця маё, дзівак…
Мяшчанства вулічнай касметыкі! —
На могілках разбілі парк —
І зацвілі адразу ж кветнікі.
О як там дрэвы ўгон раслі
З магіл рукамі і малітвамі.
Салдаты, слугі, каралі…
Цяпер усе ляжаць пад плітамі.
Чые вы? Хто?..
З якіх дарог?..
Іду, а пад нагамі хроніка.

І віснуць мантыі эпох,
На ліпах, як на вечных помніках.
Дагоняць раптам галасы,—
Рагочуць робаты блішчастыя:
Не для жыцця, не для красы
Еўропу запаўняюць свастыкі.
Я ў парк... Я разрываю час.
Кідаю сэрца над партрэтамі
Ўсіх тых, хто вернецца да нас
Палітыкамі і паэтамі.
Іх ачышчалі на крыжах,
Душылі турмамі і войнамі.
На шлюбных ложках і пажах
Іх сэрцы палымнелі тронамі.
Яны ўжо з Вечнае ракі,—
Забойцы бардаў, гранды, лёкаі,
Хто сілай браў мацерыкі,
Прагрэўшы толькі пад рыдлёўкамі.
Прагрэўшы раптам:
— Не забі!
Няма між нас на свеце лішняга.
Калі жывы — жыві, любі,
Любі зямлю, дзяцей і бліжняга.
Дай міру мір на сотні лет,
Кіруйся простай арыфметыкі:
О час, не падзялі сусвет,
Як і людзей,—
                                        на кроў і кветнікі.
...Мой лёс, дзіця маё, прагрэс!
Я ў парк іду, жывой сагрэтаю,—
Да тых, хто дрэвамі ўваскрэс,
Да тых, хто стаў ужо планетаю.

* * *

Майстры, майстры... Вяслуеце здаўна вы
У тыя феерычныя агні,
Дзе працы — пот. Сапраўдны пот. Крывавы.
Дзе ёсць пакуты. І жыцця, і славы.
І ўсё ж чаму паэзіі — ані?!

* * *

Ну вось і я чакаю на адлігу,
І мне дарэчы спросціцца, празрэць,
Перагартаць старую тую кнігу —
У пераплёце рук тваіх і дрэў.

Перамаўчаць і рэўнасць, і каханне,
Перамяніцца ў ціхі неагонь...
І ўсё ж, і ўсё ж пергаментным світаннем
Хоць раз ды зліцца з роспачным канём.

О-гой праз боль, праз поле даўняй веры,
Удар хлыста. Усмешка ці бар’ер?
Маёй вясне з пакуты і паперы
Ты хоць на міг, на ўзлётны міг павер.

Павер зямлі абветрана-зялёнай,
Павер траве, дзе млеюць спарышы.
Мне гэтак страшна, горка, і спакойна,
І ні на ўздых не вырвацца з душы.

* * *

Калі ўжо гэтак звычка жыць,
Не разгінаючы паставы,
За гэты хісткі стол няславы
Ты не садзіся,
                    не пішы.
Павер,—
          няма твае віны.

А ты ўсё ганьбіш вэлюм з кветкамі.
Быў шлюб…
Былі мы толькі сведкамі,
Не разгінаючы спіны.
Садзіцца з горам не спяшы
За гэты хісткі стол няславы.
Калі ўжо гэтак звычка жыць,
Не разгінаючы паставы.

АМАЛЬ ЖАРТАМ

Мілыя залётныя гурманы…
Толькі й чую:
            Фолкнер… Пастарнак…
Воблакі спытаюць нечакана,
Як жыву…
Ды, пэўна, што не так!
Хлеб жую.
            Крышу бяссонне лета.
А чало сціскае той папрок:
Не, жанчына, не бываць паэтам,—
Бо сям’я…
            Як вецярок, сынок!
Мне сябры паэзію чыталі,
Бы ігралі ў косці на стале.
Знаў бы хто, што ў прыцемкавай хвалі
Ходзіць муза…
            Блізка так…
                                    Але
Мне сябры чыталі да паўночы,
Бы тунікі змахвалі з эпох.
Знаў бы хто…
І раптам смагай — вочы,
Позірк, нібы першы некралог.
Муза — вось.
Утомна, басанога,—
Бежанка з крыві і міражу…

Ты не бойся.
Ў лісцях над парогам
Толькі чэрап грому і дажджу.
Памаўчы, пастушка-міратворка
З цёмнымі вачніцамі начэй.
Зноў шабаш!
Крычаць гурманы: « Горка!»
Кожны прыціскаецца ямчэй…
Не дрыжы: я знаю,—
праўды мала,
Мала славы, каб сказаць «люблю»…
Але як, о як мне страшна стала
І за мой народ,
і за зямлю.
І за гэта выцвілае лета,—
З дрэў яго так лёгка будзе збіць.
Быць — не быць?
Жанчынай ці паэтам?
А ці можна быць нам ці не быць?!
Знікла ўсё:
папрокі,
крыўды, цела.
Запружыніў нерушны радок.
…Хіба ж мне вось так бы ўсё балела,
Каб не вы,—
і людзі,
і сынок?!

АПОВЕСЦЬ ГУТАПЕРЧАВАГА ХЛОПЧЫКА

Я не загінуў, хоць і ўпаў, мадам,
У тым далёкім цыркавым сусвеце.
Няхай па мне не плачуць вашы дзеці…
Узненавідзім феерычнасць драм.
Я не загінуў,
Я зляцеў, як змог,

З таго шаста, пакручанага лёсам,
Пражэктарным абліты купаросам,—
Пад аняменне публік і эпох.
На гістарычным хісткім вастрыі
У балагане войнаў і патопаў
Па мне крышылі молаты ў баі,
Маліла неба за мяне Еўропа.
...І вось надрыў. Я паляцеў з гары,
Раскрыжаваўся,
                    высмяг,
                              прыпыніўся.
Мне ўсіх баяцца раяць дактары:
Хто гутаперчавы, маўляў,—
даўно разбіўся!
О як ляцеў я на жыццё назад
З-пад купала,
          з-пад веку,
                    з-пад айчыны.
Крычаць усюды: асадзі-тка, брат!
Хто гутаперчавы,—
ужо даўно загінуў!
Я стаў жанглёрам і лавіў агні,
Зрабіўся нават братам акрабату.
Іграць клінком вучыўся на кані
І паміраць
          хоць кожны дзень
                              за праўду.
Дрэсіравалі. Хто калі як мог.
І я, як мог, змагаўся з дрэсіроўкай.
Гляджу: аншлаг. А ў цырку новы бог
З такою віртуознай падрыхтоўкай...
І ўсё ж раскрыйся, зорны парасон,
Хаця манеж здаўна ў смяротных ценях.
Не трэба... Не трымайце за крысо,
Я так даўно спазнаў цану падзення!
Няхай сягоння цемра не кране
Мой новы трук, рыззю ўсяму на змену.
Хоць, можа, болей не ўваскрэснуць мне,—

Хутчэй святла!
Я выйду па арэну…

* * *

Няхай наш свет не зрушыцца нічым,
Хоць мы свой лёс прагрэсам перагрузім.
О клоун славы, мы з табой маўчым
Пад барабанны гром старых ілюзій.
О клоун славы ў смокінгу любві,
Ці, як пінгвіну, страшна ўжо на свеце?
Замешаныя на чужой крыві,
Ілюзіі, вы нас пераживеце.
І ты смяешся, вечны чалавек,—
Не разгадаць нам цыркавых загадак.
Зрываюць слёзы з маладых павек
Ілюз'яністы тытулаў і здрады.
А вось — трукач. Паўславы — на вадзе.
Ну што маўчаць пра ўсё, што набалела?
Вазьміце скіпетр колішніх надзей,
Калі заснем,— вы падыміце ўмела…
(З не, не целы… Хоць палову страт.
Вы падыміце памяццю нятленнай
Той свет, дзе прадзед наш, як Герастрат,
І дзе сяло не зблыталі з арэнай.
Дзе нашых рук святая паралель
Яшчэ не стала развітальным крыжам…
Яшчэ ні Рым, ні Лондан, ні Марсель
Не ачмурылі нас гульнёй адрыжак.
Маўчыць трукач. Паўславы — у гадах.
Удар ці стрэл… Усё вядзецца лоўка.
Хоць паласне па добрых людзях страх,
Смяюцца людзі: цырк — перастрахоўка.
Ілюз'яністы стрэсаў і маны,
Ваш век мінае. Але як бясконца!
Няма вайны. Галоўнае — вайны…
Ці ж важна ўсё астатняе пад сонцам!

ЗВАНЫ ХАТЫНІ

У Хатыні
галосяць
званы
Не таму, што мы ладзім малітвы.
Тут эпохі, як сэрцы, разрыты
Для адной, на ўсю вёску, труны.

У Хатыні
галосяць
званы
Не таму, што мы кленчым прад богам.
Гэта памяць народная строга
Кліча нас:,
— Не забудзьце, сыны!

У Хатыні
галосяць
званы
Не з атрутным ялеем прачыстай.
Гэта сэрца маё, камуніста,
Б'е агніста па планах вайны.

Гэта стогн: міру мір — барані!
Спапялёная кроў не забыта.
Вось якія ў Хатыні званы,
Вось якая ў Хатыні малітва!

МАКСІМУ ТАНКУ

Пра пакаленні раімся дарма.
Тут пасынкаў няма.
Няма старонніх.
О салаўёў салодкая турма!
О памяць год,—
Імчыць, бы горды коннік.

Што скажа ён, трывожных высяў госць?
І цішыня аб чым цяпер грукоча?
Ёсць праўда у людзей, як сэрцы ёсць.
У мудрасці твае святыя вочы.

О памяць ран.
Калі агонь крыляў,
Калі акопы дыхалі радкамі
І калі ўся радзінная зямля
Забінтавана ўласнымі рукамі.
І калі ўсе бярозкі пад акном
Свіціліся знутры гаючым словам.
Буслінае Элады вешчы звон,—
Такі блакітны ён,
                        такі суровы.
Максімаў шлях...
Яму гадоў — няма.
Стагоддзяў хлеб салодкі
                                    ў польны будзень.
Пра пакаленні раімся дарма.
Эпохі ёсць.
І як эпохі — людзі!

ДАЎНІ ВЕРШ:
ПРА МУЗЫКУ...

Першы гром!
Як генія натхненне...
Першы...
І пад клавішамі крык.
Птушанё упала на калені —
І адчуў музыка ўпартасць крыл.
І плывуць разважнога, стамлёна
Лебедзі бялявыя ў начах.
Стогн ільвіны,
Вечны сум Бетховена
Тоне хваляй у маіх вачах...

РАЗМОВА

Іван Паўлавіч Мележ,
Я пішу не пяром і не нервам,—
Толькі чорным графітам
Усмешкі на Вашых астылых губах.
Знаю, смешна расхітваюць
Тыя «прыспешнікі» чэравы,
Што ні сэрцам, ні болем
Не родняцца Вашых гарачых разваг.

І здалося мне раптам:
Вось Вы зойдзеце! З ветру і слоты...
Як прыгнуцца яны,
Хто вяшчуе нам грэбліва лёс.
І рассыплюцца ў друз
Іх касцюмчыкі, звягі, блакноты,
Калі зойдзеце Вы
Ў гімнасцёрцы з Палесся і слёз.

Не хапае крыніц,
Маладой навальніцы, світання,
Каб паверыць
У волі і чэснай пароды зліццё.
Але ўсё-такі выстаім.
Пас пацалуе каханне,
Каб пісаць не навекі,
А ўсё на жыццё, на жыццё!

Вы ўжо знаеце вечнасць.
У геаметрыю ўбіта хаціна.
Слодыч веку і цела...
Мне памяці коні грымяць...
Ёсць сяброўка ад продкаў.
Завецца світальна — Хрысціна,
Калі проста па імені
Многіх няпроста назваць.
Ёсць надзея і роспач,

Зямля і гарачыя сеці.
О як б’емся мы ў словах
І муках сумлення ўвесь час.
На чаканую гутарку
Вы мяне да сябе пазавеце…
Альбо самі — заходзьце!
Мне ўжо немагчыма без Вас,

Іван Паўлавіч Мележ.

* * *

Цярпліва, па-вярблюджаму цягнуў
Мне дождж гарбы нявыплаканых сопак.
І бліскавіцы, антылопы гну,
Мільгнулі так працягла і высока.
Такія віражы і вітражы,
Што зрэнкі шуганула на паўсветам.
Мне блізкі акіян не перажыць:
Зрабіцца дэльфінарам ці паэтам.

* * *

Калі зноў на плячы
    залатое гняздо перапёлкі
І баішся кранууцца,
    каб зноў не парушыць жыццё,
Раптам бліснуць паўсюль
    электрычныя нашы пасёлкі
Блізка светлых экспрэсаў,
    дзе кожны вагон — адкрыццё.
Мы шукаем сябе,
    нібы цэлы сусвет адкрываем.
Самалюбства будзённасці:
    болей, далей і ярчэй!
Вымяраем патрэбы,
    цану да жыцця прымяраем,
Да любога абутку,

да кожнага дня і начэй.
Прывыкаем да службы,
аўтобусаў, зводак, імгненняў.
І благога няма ў тых прывычках,
калі да цаны — не ўсур'ёз.
Немагчыма не жыць,
адхварэўшы пакутным сумленнем,
Памянуўшы ўсе цэннікі
на перапёлчыны гнёзды і лёс...

ПРЫПАМІН

Забілі ў лёце моцнага бусла,
Яго цяплу зайздросцячы і крылам.
Вунь бераг рэчкі і рабро вясла,
А паміж імі птушка засвяціла.

Над ёй бунтоўна шорхлі чараты,
Ўсплывала ранне даўкае над пер'ем,
А я з падворка першай нематы
Глядзела ў свет няпросты з недавер'ем.

А што, як хтось прыцэліцца ў спіну,
Адно вачам зайздросцячы і вуснам?
Крычалі дзеці,
Беглі ў навіну...
І раптам сціхлі над разверстым буслам.

* * *

Пашлю за рэчку ўсё-ткі маладосць.
Абветраны заімглёныя храпы.
Загнаны коні.
Сосны, як арапы.
І адчуванне, што прастора — вось!

О як набрыдлі еўнухі нуды,
Максімалісцкіх павіянаў цнота.

І ўсё-такі гады,
гады,
гады,
Якія носім па-жаночы ўпотай.

Люблю і ненавіджу ад душы
Сваёй крыві манашаскую позу.
Пераступіць, мой любы, памажы,
Хоць гэтай волі ведаеш пагрозу.

З МАЛАДОСЦІ

Пярэймы рук. Вышэй — сухія кручы.
Стрыжы адстрыглі крыллем ад віроў.
І тут жа сонца ў твар дыхне пякуча,
Як звітае з бікфордавых шнуроў.

А тая чайка вунь,— як сон гарачы,
Дзе бакеншчык, празрысты ад лускі,
Так усміхаецца... І гэта многа значыць,
І страшна, што не выплывеш з ракі...

* * *

Вось і ўсё.
У печы паліць хата.
Гаспадыням добрым не зманю.
Дым стаіць над комінам цыбаты,—
Пасынак бярозкі і агню.

Смейцеся, заезджыя хірургі,
Вы прыроду знаеце наскрозь.
Маладыя ўедныя папругі
Для мяне ў мае сябрыны ёсць.

Гэты збой...
Дыханне астранаўта.

Гэты скальпель нерва і пяра.
Вось і ўсё… Ляціць над векам хата,
Як мадонна з вечнага кастра.

Ліжуць пяты рэйкі і замовы,
Смейцеся, хірургі-мастакі.
Ў гэтым сэрцы — мудрыя высновы,
Ў гэтым небе — парастак рукі.

Азірнуся ў колер перадкрылля,
Ападу ў жывыя дзірваны.
Нават маці — з іменем Марыля.
Нават бацька — вогнішчам віны…

ПАРТРЭТЫ

ТЫ ПОМНІШ, ЭВАНС, КРЫТ?

— Ты помніш, Эванс, Крыт?
— Я помню…
Жах… Пылюка…
Вярблюджы каларыт раскопак на гарбе.
Я адказаў тады:
«Мая любоў — навука.
А ты, грачанка, грэх.
Я выбраў не цябе…»
І ўпрогся ў міражы.
Пайшоў на штурм вяршыняў,
Дзе мроя не газель,
а родзічка вала.
Яна была ў мяне слухмянаю рабыняй,
Ніколі і нідзе каханкай не была.
…Пісьмёны разгадаць,
як разгарнуць нябёсы.
Няхай праступіць кроў праз муміі эпох.
Тых літар лабірынт звядзе і стапе лёсам.
Я паглядзеў на іх.
Я ўсё дагэтуль мог!
Я прачытаць хацеў,
аб чым рыдае Троя.
Я распазнаць хацеў,
аб чым рагоча сфінкс.
І вось у першы раз дала асечку зброя,
Няўжо не разгадаць тых літарак абрыс?
Ляжу…
Ляжу…
Ляжу з пергаментным абліччам.
О як памчаў з-пад ног змяіны род дарог!
Праз цэлыя вякі…
я чую…
нехта кліча…
І гэты голас-боль я не пазнаць не мог.
Я помню, помню Крыт!
Праклятыя таблічкі!

Хоць вам і стаць вось-вось
магільнаю плітой,
Я разгадаю вас...
О як той голас кліча!
Як страшна б’е здалёк салодкі голас топ.
Ты памяць...
Ты газель...
Смуглявая надзея.
Грачанка, я люблю.
Я раскрышу зямлю.
Люблю цябе адну.
Прабач, люблю... І дзе я
Ні буду — ўсю цябе
у песні пералью.
Цяпер не лёс, не маг...
Я нават не вучоны.
І мой шалёны грэх далёкай зоркай знік.
І ўсё ж скажу, любоў,
што ўсе твае пісьмёны
Я разгадаў, любоў,
у гэты страсны міг...
«Ты помніш, Эванс, Крыт?»

СОН У ШПІТАЛІ

— Імя тваё?
— Вільгельм... Апалінар...
Род Кастравіцкіх...
Вольны дух.
Змагар.

Замрыце, людзі.
Ў гэты судны дзень
Праз вас пяском прасочацца акопы.
І толькі ён, паэта чысты цень,
Крыштальна ляжа пад снарад Еўропы.
О як ахвяру ўдарыць землятрус.
Ляці, пііт!

Шпіталь...
                    Парыж...
                                  Знямога.
І раптам — сон.
І ты ў ім — беларус.
Ці ж ад душы заслонішся эпохай?
Табе прысніўся нейкі хісткі плот,
За ім — стары.
Стаіць на бездарожжы.
А над зямлёй такі густы чарот,
Якім не крыюць гмахі ў Рыме гожым.
Не бачыў славы гэты край хімер.
Ды прыпадзі да чуйных створак хвора,
І ўздрыгнеш ты, паш брат Апалінэр,
Пачуўшы ўраз прызыўны рокат мора.
І мы — ішлі.
У войска... На Парнас...
Баліць радзіма ў целе пілігрыма.
Любоў ці войны...
Ненаежны час
Нас браў ад нас,
                      як беднага Багрыма.
Фатальны век.
                      Фатальнасцю грашу.
Фатальна зноў унук зрывае дзверы.
І ўсё ж чаму шукалі вы душу
Ў чужых краях,
                      мае Апалінэры?
Сусветны спрынт у прочкі гнаў здаўна.
Чаму ж бяжым на край чужога света?
Наканаванне, воля ці віна,
Што мы — не мы
                      у нашых жа паэтах?!
Нясіце ж нас бялявінай бароў,
Накрыйце твары чыстаю паперай.
А сонца ўсходзіць над лясамі броў,
Высокае,
            як лоб Апалінэра.

НОЧ ПЕРАД...

Прарока сон і боль прарочы.
Але не ведаў Пушкін сам,
Чаму прачнуўся сярод ночы,
Адкрыўшы сэрца галасам.

А ноч праходзіла ў трызненні,
А ноч свіцілася даўно.
Усіх народаў пакаленні,
Усе церні глянулі ў акно.

Ці пугачоўца позірк сіні
Збудзіў паэта ў цішыні?
Не спіць прарок.
А па Расіі
Паўсюль раскладзены агні.

І інквізітары ў салонах,
Мундзіры царскага арла,
Яго штурхаюць з-пад калонаў
У пекла пошасці і зла.

Такі, як ён, заўжды ў апале,—
Любімец муз,
                    аўрор,
                              эпох.
Няўжо пароды нараджалі
Сыноў любімых для галгоф?

Не спіць паэт.
А ноч, як дзёгаць.
Ўся Русь мужыцкая не спіць.
І востры,
          як Дантэсаў локаць,
У небе месяц зіхаціць.

А Пушкін…

Ён бяссонню рады,—
Вясёлы,
            дзёрзкі,
                        малады.
На аганёк яго лампады
Ляцяць планеты і гады.

Там цень Гамера і Атланты,
Там косяць зорную траву...
І рукі, смуглыя піраты,
Ужо кучаравяць галаву.

Тлусцелі хмары, як дуэнні.
Паэт пісаў,
                        не зводзіў воч.
А ноч была перад дуэллю.
Бяссмерцем дыхала ўжо ноч.

ШЛЯХ АРЫЁНА[1]

Містэрыя

Адважны подзвіг за народ
Пясчынкай лёг на шлях свабод.
(З верша Джорджа Гордана Байрана «Смерць героя»)

Глухое, ледзь асветленае свечкай скляпенне, дзе знаходзіцца хворы ліхаманкай Паэт. Наплываюць трызненні і прымары, звонку даносіцца толькі глухі шум ветру...
Час, калі Байран змагаўся ў Грэцыі супроць туркаў.

Паэт
О, мужны лік, ахвярны лік свабоды,—

[1] Паэт старажытнай Грэцыі (VII ст. да н. э.). Згодна легенды, пацярпеў караблекрушэнне, але даплыў да берага на спіне дэльфіна.

Ад мройных песень, віселіц і ран…
Няма на свеце волі для народаў,
Ці гэта раб гаротны, ці тыран.
Цанныя псы, а можа, немаўляты…
Вякі, вякі, раскошы вам стае.
Мой пакербот, не кінь стыхіям брата,
Што так няўмела ветразі куе.
То я кую… І з бронзы, і з надзеі,—
Такія крылы ветру не падняць.
Наўкол цямніца. Хто, адкуль і дзе я?
Чые мячы на што падносіць раць?
І чый прысуд, сяброў альбо пачвараў,
Мяне падмяў, нібы эгейскі вал?
Арлекінады, мімы і прымары…
Чые крыві ты прагнеш, карнавал?

Прымара Гарольда
Што чую тут? Нанова песня скута,
Ў яе метале мройная атрута.

Паэт
Адрынь, цямніца. Дзеці Альбіёна[2],
Сатрыце скруху з гордага чала.
Прачнуся зноў і свет раскрою стогнам
Сярод руінаў цемры і святла.
Ахвярны воблік шчасця і свабоды…
Няўжо Гаргонай станеш на зямлі?
Мой Арыён і песні-першароды
У рай ці пекла праз вятры плылі?
У лахманах, так горда-басанога
Дзяўчынка-мроя, страсць мая здаўна
Мяне вяла, здавалася, да бога,
Прыводзіла да скрухі і віна.
Стаў я змаганню верны памагаты.
Руйнуй спакой, вясёлы пакербот!
Было: крычаў так голасна-зацята:

[2] Старадаўняя назва Англіі.

«Віват, кароль!» О як мне крывіць рот.
«Віват, кароль...» Нясцерпна адзінокім
Тады я чуўся, эліны-браты...
Але цяпер не воклічам высокім
Нам разарваць турэцкія драты!
Не знішчыць краты песняй пастаральнай,
А толькі мечам... Рушся, пакербот!
Хто пойдзе ў бой за лёс краіны дальняй,
Здабудзе вольным родны свой народ.

Прымара Гарольда
Што чую тут? Бяссілае імкненне
Падняць свабоду элінаў з каленяў.

Паэт
(Ачуньвае.)
Я сплю? Гарольд? Ты ява ці прымара,
Ці ліхаманкі бедная ахвяра
Перада мной з'явілася?

Прымара Гарольда
Чакай!
Ты двайніка пазнаў і смельчака.
А ява я ці збродная прымара,—
Ці ж можа праўда зменшыцца ад чараў,
Калі яна высокая, як бог?

Паэт
Аб нізкай праўдзе ты сказаць бы мог?
Такой не знаю...

Прымара Гарольда
Помні, я ўжо быў
І там, куды табе зляцець заўчасна,
Калі маю параду з дабраты,
Як волю бога, не пачуеш ты!
Паэт
Ты грозіш мне? Нашто мне воля бога?!

Прымара Гарольда
Скажу пазней, што раю я… Дарога
Стаміла так…

Паэт
Ну што ж, ёсць час парадзе.
Пачуць хачу, што знаеш ты аб праўдзе.

Прымара Гарольда
Ёсць праўда нізкая, прыроўненая славе,
Той самай славе на канцы мяча,
Якой далёка, Байран, да вянца
Багінь бяссмертных, Музы і Палады.
Што праўдзе той да чалавечай звады,
Да гэтай бойні, скрухі, барацьбы,
Дзе пераможцы ў будучым — рабы.
Ты сам казаў, таму Гарольда згода,—
Няма на свеце волі для народаў…

Паэт
Адны — рабы па мляўкай дабраце
І слабасці сваёй…

Прымара Гарольда
Але ж тыраны…

Паэт
Няма нікчэмней тых, чый хіжы меч
Здымае ціха брату галаў з плеч.
Качан з грады сваёй яму прыставяць з песняй
Маўляў, пасля ён вольным уваскрэсне.
З такой пачварнай хітрасцю, Гарольд,
Ніякі не адродзіцца народ.
Бо колькі б галаў ласкай ні чмурылі,
Не будзе элін туркам дзеля хвілі.
Прымара Гарольда
Але не стане элінам і лорд,

Хто ўжо пяро ўмакнуў у тую славу,
Што нават клетку з іменем «народ»,
Як павуціну, рве... Далоў дзяржаву!
Ёсць толькі бездані», вечнасць і прастора,
Дзе зніклі нават заўтра, сёння, учора,
Дзе ёсць каханне вечнае...

Паэт
Распуста!

Прымара Гарольда
О не, мой сэр, яшчэ жыве Аўгуста!

Паэт
Не руш, прашу. Двайнік, ты моцны тым,
Што ў вочы сэрца цягнешся, як дым.
Пякучы ён. О як ён памяць коле
Такім густым, такім салодкім болем...

Прымара Гарольда
Чакай, мой лорд...

Паэт
Я толькі карбанарый
І слаўны тым, чым слаўны кожны парый.
Цяпер мячом паэзію сваю,
Як молатам, з нянавісці кую.

Прымара Гарольда
Але ж Аўгуста...

Паэт
Соладка, паломнік.
Не трэба зноў... Не для прымар той помнік.
Не для багоў, халодных і святых.

Прымара Гарольда
Але ж Аўгуста...

Паэт

Забівае дых...
Прымара, до!

Прымара Гарольда

Ў Алі-пашы Аўгуста!
І ты, мой сэр, з яго пачварных лай
Павінен вырваць свой каштоўны скарб.

Паэт

Я карбанарый...

Прымара Гарольда

Хлусіш ты, Джордж Гордан,
Такой душы — пакутнай, грознай, гордай —
Нашто кілзаць турэцкае сірока?
Адно чакае: ястраб клюне ў вока,
Каб асляпіць... Такую знаў пагарду?
Ці, можа, скажаш, вымаліш спагаду
У тых, чый лёс бароніш ты мячом?!
Паэт Брытаніі,— дык стань яе ключом
Да тых дзвярэй, што нам адкрыюць свет.
Мы прагнем сэрцаў, земляў і планет.
Як абнавіцца тым агонь крыві.
Ад продкаў ты і продкамі — жыві.
Я быў таксама воляй апантаны,
На трон змагання быў каранаваны,
Шукаў збавення ад духоўнай смагі
І сынам стаў... О не, рабом адвагі.
О так, рабом... Сляпое кацяня.
Ўсе нашы войны, страты... Ўсё гульня
Для вечнасці, якая тым кіруе.

Паэт

А што ж Брытанія? Рашы задачу тую...
Як мне радзіму з вечнасцю звязаць?
Дзяржава ж — межы.

Вечнасць — крышыць краты.

Прымара Гарольда
А хвалішся яшчэ, што стаў салдатам.
Ёсць ісціна: хто сілу духу мае,
То вечнасць тых у свой хаўрус прымае.
О карбанарый, сон гані з павек,—
Не пераможа турка сёння грэк.
Паўстань жа духам, Байран, геній долі,
Свой меч шпурні у тхло зямной юдолі.
Ўзляці над ёй і будзь, як я, шчаслівы,
Не блытай, Байран, музу і алівы.
І не падумай... Тым не створыш здрады,
Паслухаўшы Гарольдавай парады:
Ты палікараў[3] стомленых сягоння
Пашлі на левы бераг Ахерона[4].

Паэт
Гарольд, маліся...

Прымара Гарольда
І з турэцкіх лап
Аўгусту вырвеш.

Паэт
Досыць! Мілы скарб,
Мой скарб з пачварай дыхае смуродам.

Прымара Гарольда
Не будзе волі тым зямным народам...

Паэт
Алі-пашы ты служка... Зразумеў
Я твой прадажны і лісліва спеў.
Двайнік, маліся, меч мой нагатове.

---

[3] Палікар на сучаснай грэчаскай мове азначае «дзяцюк». Ужывалася ў значэнні агульнай назвы воінаў.
[4] Назва рэчкі ў паўночна-заходняй Грэцыі.

Прымара Гарольда
Не я, а ты заснеш у брудным рове.
Адумайся, хто сілу духу мае,
То вечнасць тых у свой хаўрус прымае.
О карбанарый, сон гані з павек,
Не пераможа турка сёння грэк.
Адкрыў мне бог, што воі з Алазана
І без цябе зруйнуюць гнёт карана
Праз шмат гадоў!.. Калі ж, і праўда, зноў
Ты барацьбы запрагнуў, нібы сноў,—
Змагайся, бард! Але — пяром і словам.
Вось барацьбы паэтавай аснова.
Няўжо падняць на ворага не ў сіле
Пяро сваё? Яно страшней за меч!

Паэт
Як мякка сцелеш... Прывід марны, прэч!
Не стане той паэтам для айчыны,
Хто ў цяжкі час хаваецца за спіны
І, нацягнуўшы гераічны німб,
Заве ў баі на мове мудрых рыб.
Я знаю слова сілу і бясстрашша,
Не бойкай дужы,— ў слове я змагар.
Але крывёй сцякае воля наша,
Ці ж адмахнуся лірай ад ахвяр?!

Прымара Гарольда
І гэта геній? Жорсткаму сляпому
Не ліра будзе спадчынай, а кій,
З якім у Храм паэзіі нікому
Без церняў шлях не ладзілі вякі.
Забудзь пра музу! Калі ж волю бога,
Маіх парад не ўцяміш да канца,—
Рыхтуйся, Байран! Смерць — твая дарога!
Цяпер зрачэшся ціхага вянца?

Паэт
Бяскроўны храм, дзе мужнасць на каленях,

Нямала хлусаў прагне там збавення.
(Прыслухваецца.)
Але чакай... Ці чуеш ты? Вятрэц
З гары бяжыць там?

Прымара Гарольда
Не, мой сэр,— ганец!
Ён за парадамі з наіўнасцю юначай
Бяжыць сюды! Дык помні ўсё... Іначай
Памрэш адразу ж, Байран. Дый Аўгуста!
О што з ёй зробіць туркава распуста!
А ты — «свабода»... Што ёй сынаў скарб?
Самой бы ўцекчы з ненавісных лап.
Твой боль — чужы ёй.

Задыхаўшыся, убягае Элін.

Элін
Браце... Браце, гора.
Алі-паша, як спрут, нас цягне ў мора...

Паэт
Аўгуста родная...

Элін
Ты чуеш, браце, стогн?
Там палікары... Бойка... Ахерон...
На левы бераг рэчкі ці на правы,
Скажы, куды нам бегчы ад няславы?
О хоць бы хвілю адпачыць Эладзе...

Прымара Гарольда
Лорд Байран, помні...

Паэт
Тут не месца здрадзе.
На правы бераг рушце, чуеш?

Элін
Так!

Прымара Гарольда
Сябе ты знішчыў, Байран. Божы знак...

Паэт
Я знаю: смерць! Ды песняй пастаральнай
Мой меч не стане! Ў неба, пакетбот!..
Хто пойдзе ў бой за лёс краіны дальняй,
Здабудзе вольным родны свой народ.

Элін
Ён памірае... Гэты ціхі стогн...
Зямля Брытаніі, ты зноў яго парог.
О як Эладзе страшна стала, пуста.
Што будзе з намі?

Паэт
(шэпча)
Я любіў, Аўгуста...

ВЫЙДУ З СЭРЦАМ...

Маналог

Да 100-годдзя
з дня нараджэння Янкі Купалы

На пуцявінах роспачы і славы,
Святы, як боль, суровы, як граніт,
О родны край, ты быў шчытом дзяржавы —
Усе вякі на грудзі браўся шчыт.
Іду з дарог Ярылы і Пяруна,
ІДУ з трывог у баравы прыбой.
Ты чуеш, край:
паэт зайграў на струнах,

Напятых зноў між небам і табой.
Ці гэта спеў за мройлівым аконцам,
Яго зашкліла ціхае «люблю»,—
Ці гэта пал натруджанага сонца,
Што ўкруг мяне варочае зямлю?
Хай слова трызніць
і праўдай і працягам,
Блакітам рэк і золатам палян.
Вітаю міг, што затрапеча сцягам,
Скідаю сон, круты, нібы курган.
І хоць душа з нягоды паўставала,—
Не наракай,
Прачнуцца ўсіх прымусь!
О родны край,
Няўжо я быў Купалам,
Няўжо я стаў Купалам,
Беларусь?!

«АД ПРАДЗЕДАЎ СПАКОН ВЯКОЎ»

Я гэта бачу:
Стынуць камяніцы,
Ідуць зубры у пушчы і вякі.
А хмары зноў,
як гусі-вырайніцы,
Усё плывуць над поймаю ракі.
Я гэта бачу:
Зорнаю лускою
Сваё чало ацерлі курганы.
Вось-вось —
і доля мне махне рукою:
Як правай — гусі,
Левай — груганы.
к берагу даўбанку.
У рыбе — восці.
Вёслы на вадзе.
А ноч глытала малако світанку,
Пасліся чэрці ў дзеда ў барадзе.
Ускрыкнуў певень горача і звонка,

І толькі грэбень біўся паміж зор.
О, як шпурнула хату з немаўлёнкам
Вятрамі мроі ў ранішні прастор.
Але на днішчы соннага каўчэга,
Што смела плыў да новых берагоў,
Я быў слязой,
Я быў ядром арэха,
Я быў чаканнем прадзеда майго.

*

Калі птушыны статак апантана
Усё вызвоньваў крыллем па вясне,—
«Ой, рана-рана,
рана на Івана»,—
Спявала так бабуля пра мяне.
Яна яшчэ не знала, хто я, дзе я...
Патрыярхальна пасвіла гусей,
Нібы ганяла дубчыкам надзею,
Уся — за ўсіх...
А за яе — не ўсе.
Каціўся дзень слязою малітоўнай,
На ўзмежку неба вогнішчы цвілі.
Яна была адчайна невядомай,
Бы морквінка, выглядвала з зямлі.
І толькі я спазнаў і змог здзівіцца:
На перахрэсці цемры і дабра
Ўзялася, знаць, з яе хімер царыца
І Бандароўна гордая —
з рабра!

*

Прыдбаў нарог сабе,
і годзе?
Ці гэтак ладзіцца ў народзе?..
Той гнюс і хлогі, каму нарог,
А у каго жупан,—
ого!
Па-над капліцай Радзівіла

Хвост падняла кацяча сіла.
Кабет гуртоўка на дварэ
Ваду з калодзежа бярэ.
За вёскай рэчка.
Мост кляновы.
Там вербы, донькі перуновы.
З пахучым сенам воз плыве.
Маланкі свецяцца ў траве.
Калёсы каляю жуюць.
А з пашы вунь кароў жануць.
Там гоняць быдла — ані рыку,
Ці быдла да такога звыкла?
І раптам склычаны рагун
Падкіне сонца на бягу.
І вёска здзіўлена замрэ,
Платамі неба падапрэ.
Дзядзькі, дзякі...
Паны, падпанкі...
Грукочуць боты, гнуцца ганкі.
Кіпіць, аж пеніцца, жніво...
Дзіця радзілася...
Жыво!

*

Го-го, каза рагатая, го-го...
Ну што ты хочаш ад дзіцяткі майго?
Чаго ўжо табе, барадатая ведзьма?
Ад лета, бачыш, дыхае ледзьве-ледзьве.
У жніво ўпрэглася,
бы ў калясніцу знямогаву.
Грудзі занылі,
а калыскі — няма!
Я шукала па норах,
па гнёздах і логавах,
Там, дзе лета і восень, дзе вясна і зіма.
Запытала ў ваўчыны, ці відзеў сыночка,
А ён завыў, што палюе ночкай.
У арла двухгаловага пытала крывінку,

А ён мне пячатку,
і як дубінку ў спінку.
— Мядзведзюхна-бацюхна, ці відзеў Івана?
Не страціў — добра.
Страціў — пагана.
— Я дзіця гушкаў, я дзіця забаўляў.
Знатужыўся па-звярынаму,
Разарваў.
Разарваў я грудзі яму кіпцюрамі,
Прыкладаў гаючую мазь да раны...
— А якая ж рапа у малога сына?
— А Радзіма, малодачка,
Радзіма!

«ГАРТАВАНА СЛЯЗЬМІ І КРЫВЁЮ НАРОДА»

Ці хтось бароніць свой шляхетны род,
Ці певень —
свой гарохавы гарод,
Усё адно да восеньскай расы
Вылежваюцца дні, як гарбузы.
Валочыць маці цень цераз граду,
А цень той гнецца:
вось вазьму ўпаду!
І раптам думкі
(сынку, памажы),
Нібы тапельцы, вырынуць з душы.
А ў іх на вуснах горы нематы,
А ў іх па шыях чорныя драты.
Ты што, музыка,
во гузак трымай,
Бы дзедаў комін, вытыркнуўся ў рай.
Які разьбяр над імі гараваў,
Нібы пілой на скрыпачцы іграў?
Давай жа, брацці, вусны растулі,
Што камянямі важка абраслі.
А маці кажа:

— Што такое, сын,
Ці я адзіначка,
Ці ты ў мяне адзін?
На вераценцы жылы не зрывай,
Ты патрывай, дзіцятка, патрывай.
Ужо душа, бы млын каля вірох,
Мы ссыплем бульбу з зорачкамі ў лёх.
Чаўны вачэй сплывуць за небакрай…
Ты патрывай, дзіцятка, патрывай.
Усё міне, патрушчыцца…
Дарма…
Ў рацэ тапельцаў сонная гурма.
Здзімае вецер брыдкасць і красу.
Вазьму во гуску,
ў цэркаў аднясу…

*

Быў першы сын аддадзены ў салдаты,
Альпійскі снег падэшвамі абдзёр.
Ён быў на шаблі вогненнай жанаты,
Любіў арліц, як брат сваіх сясцёр.
Не прызнаваў ні пекла, ні малітвы…
Калі ж,
адбыўшы доўгую вайну,
Спяшаў дамоў,
то быў салдат забіты
Адным ударам здрадніка ў спіну.
Другога, бач, русалка па світанні
Заказытала, змучанага, так,
Што ён забыў і маці, і каханне
І гуслі ў багну выкінуў, бядак.
Без песень свет цямнейшы ад цямніцы —
І ён, сляпы, абмацваў навакол
Вятры і снег,
агонь і навальніцы,
Спачатку — неба,
Потым — шорсткі дол.
А трэці быў, як вольны птах на свеце.

Як рыцар дзіду, нёс агонь святы.
Сцяжыны ўсе —
яго малыя дзеці,
Рачулкі — сёстры,
Камяні — браты.
Ён разрываў зланцужаныя крыўды,
Ён рассякаў змурожаныя сны.
Пісаў крывёй такія манускрыпты,
Што не патонуць,
Не згарaць яны.
У чужых краях узвёў такія сцены,
Муры і вежы!..
Іх — не паўтарыць...
А гліну везлі з тон зямлі нятленнай,
Што мацярынскай памяццю гарыць.

*

Мне ўзлажылі на голаў
купальскае кола гарачае.
Кажуць, гэта вянок.
Кажуць, сам я
купальскае сэрца маю.
А бусел думае, што гэта палае
гняздо яго бусляначае
І разносіць агонь па ўсім белым свеце,
па родным краі.
Запаліў ужо рэкі.
Заходзяцца гудам яны, распінаюцца.
Закіпелі азёры,
З дна наданні пусцілі
на бераг руды.
На крыжах ручнікі, нібы рукі,
за вецер хапаюцца.
А мне, дзеўкі, вады дайце,
дайце, дзеўкі, вады...
Вось пайду я па свеце
за сіняй купальскаю кветкаю
З тым старым ручніком,

што сарваўся з крыжа да мяне.
Нехта ў брычцы пагнаў,
напрасцяк паімчаўся, палеткамі.
Хіба сцежкі няма?
Ну навошта ён жыта гне?
Я пайду па зямлі...
(А сцяжыны крывыя і гразкія.)
Абрасла яна пушчамі,
нібы думкамі галава.
І гарацць на чале яе вогнішчы,
духі паганскія.
Ні князёў, ні падпанкаў...
Адна маладая трава.
Толькі меч узляцеў —
і зязюлямі ўдовы заплакалі.
Там спляталі кальчугі
са струн залатых і пянькі.
І, абняўшыся моцна
з русалкамі і ваўкалакамі,
Крывічы ўсе паснулі,
пад голаў паклаўшы вякі.
Чым усцешыш, зямля?
Ты, як сон, адцвіла летуценна.
На плячах тваіх цэрквы —
іх рабілі з касцей і надзей.
З тваёй русай касы
накасілі гарачага шорсткага сена,
Пакачалі каменне
з тваіх белых дзявочых грудзей.
З рук бяроз тваіх светлых
нашчапалі лучыны
іржавымі брытвамі.
Усё віруе, мігціць...
Аксельбанты, карэты, гудкі!
І, абняўшыся моцна
з сухотнай дрыгвой і малітвамі,
Спяць мае беларусы,
пад голаў паклаўшы вякі.

«К СВАБОДЗЕ, РОЎНАСЦІ і ЗНАННЮ»

Я стаў вучыцца, кніжнік і вярэда.
Пакінуў сёлы, ўзгоркі, паплавы.
І доўга месяц быў маім суседам
У доме каля гордае Нявы.
Я спазнаваў размах і боль палётаў,
А дома багны ганьбілі народ.
І гусляры ўставалі над балотам,
Як горы з вадаспадамі барод.
Яны былі крамянае пароды,
І пад узмахам вешчае рукі
Грымелі гуслі голасам свабоды!
А песнярам кідалі медзякі.
Дармо, сябры,
Смыліць здаўна ўсё роўна
Мая душа ад гэтых медзякоў.
Ужо зляцела з кручы Бандароўна,
Здрыгнуўся век манархаў і акоў.
Я бедаваў...
Пісаў, даваў урокі —
Пазык не заплаціў з пары тае.
Дармо, сябры,
Ці рэдка у прарокаў
Бывае так, што грошай не стае?!
Чытаў я зноў, вучыўся апантана,
Не тое каб ад цемрадзі адвык...
А дома песню простую да пана
Цягнулі абцугамі за язык.

*

О мова родная.
Пастух тваёе ўлады,
Я ў свет ішоў,
    я стукаўся ў двары.
Як вісельнікі, хмурныя балады
Зрывалі з горлаў чорныя шнуры.
Лізалі грозна след мой ліставеі,

Сівеў мурог,
чарнеў гарачы снег.
І гнёзды птушак, нібы эпапеі,
Агнём дыхнулі з-пад гарачых стрэх.
З табой раслі…
З табою паміралі…
З табой такімі роднымі былі.
Хаўтур і хрэсьбін вечныя скрыжалі
Распялі песню нашу на зямлі.
О мова родная!
Не для таго, каб цешыць,
Уводзіць бога грэшнага у зман.
Бо я мужык…
Мой лёс — мой жытні вершык:
У неба — колас,
Корань — пад курган!

«НЕ ВЕРУ КУПЛЕНЫМ ПРАРОКАМ»

Дабрыдзень, Вільня.
З праўдай і нялюддзем.
Ўскіпалі краты і за імі — мы.
Ці «Нашу ніву», ці народ засудзяць,
Ці закілзаюць гордыя грамы?
Прыснілася:
У мой пакой-лядоўню
Прыйшоў манах, нібы сцяна, руды.
І так сказаў:
— Аддай сваю паходню,
Няма агню без хлеба і вады.
Навошта быць натруджаным нарогам?
Не азірнешся,
                    жыццё прамільгне…
Я гэту справу улагоджу з богам:
Табе свабода,
                    А паходня — мне!
Вячэрні морак, згрызены мышамі,
Шаптаў малітву ў выцвілым куце.
Ці ёсць, манах, свабода пад крыжамі,

Дзе кожны крыж
з людскіх касцей расце?!
Быў дзень другі.
Праменне біла ў скроні.
Прыйшоў чыноўнік і завёў нуду:
— Я ўсю як бач паэзію ўзаконю,
Я на талент пячатку пакладу.
Шаптаў яшчэ:
— Няма цяплей пасцелі,
Мудрэй маўчання...
Здрада — без цаны.
І ўсе законы царскія скрыпелі,
Нібы старыя мыліцы маны.

*
Усё хадзіў на цёмным лабірынце,
Хоць добра ведаў з даўняе пары:
Вось — ворагі мае!
Але скажыце,
Адкрыйце праўду: хто мае сябры?
Няма адданей поля і дарогі,
Сівога ветру, дужых ветракоў.
Я ў іх вучыўся змалку, да знямогі
Не прызнаваць ні страху, ні акоў.
Спазнаў я рэк суровае сваяцтва,
Калі душу высмоктвалі віры.
Вучыўся жыць, змагацца і спрачацца...
Але скажыце:
хто мае сябры?
Гудуць званы над брукам і папарам,
Дрыжаць хаціны, дрэвы і муры.
Я веру шчыра вогнішчам і марам
І вам, нашчадкі,
Вам, мае сябры!

«ПА БЕЛАРУСКІМ БІТЫМ ШЛЯХУ»
Каб наталіць сяброўства смагу,
Сышліся ў квеці веснавой

Па беларускім бітым шляху
Паэт, ратай і смелы вой.
Ратай узяў пяро паэта
І баразён не пакрывіў.
Ускаласіла поле гэта
Свабодай, даўкай ад крыві.
Сказаў ратай:
— За шчасце й волю
Крывёй не стану даражыць.
Але нідзе, але ніколі
Без хлеба людзям не пражыць.
Паэт зямлю сваю радкамі
Спісаў нарогам, як пяром,
І расквітнела васількамі
Яго жытнёвае дабро.
Сказаў паэт:
— О сіла хлеба!
Я ўмею полем даражыць.
Але душа, ўзляцеўшы ў неба,
Ці толькі хлебам можа жыць?
А трэці ўсё пяро не кратаў,
Нарогам гоні не араў.
Напэўна, у ваякі-брата
Нямала іншых важных спраў.
Плыў чорны цень над белым светам…
І вой спяшаўся ноч крышыць,
Каб ім, ратаю і паэту,
Зямлёй і словам даражыць.
Не наталіць свабоды смагу!
Праз боль акопаў і франтоў
Па беларускім бітым шляху
Спяшаў Кастрычнік да братоў.

*

Смяецца возчык…
Чорт яму за брата.
Мяркуе так:
                    прыйшоў на свет гасцём.

А сонца — як чырвоны бант за кратамі,
У небе паміж смерцю і жыццём.
Надломаў часу незагойны верад.
Карчма занудзіць.
Голад запяе.
— Ну хто мне скажа, як ісці наперад?
— Хе-хе, ці там няма вайны тае?
Убачыць возчык, што паходня ззяе.
— Ты, гэта, чуеш...
    Воз мой не спалі!
    Вайна тут грамадзянская, святая:
Хто — за палацы,
А каму — палі.
Я быў ад смерці блізка і далёка,
Мігцелі рэйкі, тлелі бівакі.
Крычалі мне сухія вусны Блока
Пра чорны шоўк,
    пра неба і штыкі.
Ішлі цары і парабкі, як цені,
Плылі вякі і хмары праз мяне.
З пакутным зрокам восеньскі Ясенін
Свой боль шаптаў аб песні і вайне.
Каціў Дняпро растурханыя хвалі
Па рыфах дум Шаўчэнкавых і сноў.
Не так раджалі, як дзяцей хавалі...
І вось я зноў купалаўскі,
                                        я зноў...
І вось я зноў, купалаўскі, распяты.
Грымяць павозкі.
Бухаюць званы.
Дарогай стаў...
Ох, як ідуць салдаты.
І бежанцы...
Ох, як ідуць яны!
Кіпіць усё ў шалёнай крутаверці.
Хлапчук матулю ўтраціў,
                                і плача так!
Агонь і кроў —

я ўсё сцярплю, паверце,
А плач дзіцячы, плач той,— аніяк!

**«ТАК БАЦЬКАЎШЧЫНУ
Я ЗДАБЫЎ САБЕ»**

Нібыта голас цененькі жалейкі,
Той боль далёкі стыне у вушах.
Прымружу толькі стомленыя вейкі —
Старыя вёскі…
Выпетраны шлях…
Прыйшла пара для радасцей вясенніх,
І новы дзень — як прычаканы зяць.
Здыму пінжак.
З плячэй злузаю цені.
Ляцяць гады…
Гады мае ляцяць.
Спраўляем сёння новыя зажынкі.
Але ўспамін, Лявоніха, прабач.
Ірвецца з рук гармонік вечарынкі,
А я ўсё помню той дзіцячы плач.
А я ў агні.
Арэса правіць гулі.
Душа кіпіць ад песень і сцягоў.
Я знаю, людзі, што ва мне вы чулі.
А плач дзіцячы…
Чулі вы яго?

*

Чые лясы змалоў тартак стары,
Чыю сасну чыя ўзяла сякера?
Былі паводкі, крыгі і віры…
Яшчэ сябры
і іх святая вера,
Яшчэ любоў, з якою уваскрэс.
Вітаў сяброў…
Мяне сябры віталі.
Казацкі праўнук буйны Днепрагэс
Пусціў чупрыну вольную на хвалі.

Калі сады пад небам залатым,
Нібы пад скурай тыгравай, кіпелі,
Грузінскі друг мой з гронкай барады
Стаяў між гор, як віцязь Руставелі.
Я быў ашугам...
Вогненны лезгін
Мне падарыў папаху Дагестана.
Здалося мне:
Пайду на дно нізін,
А галавой да самых зор дастану.
Усходні горад добраю парой
Маіх буслоў гняздзіў на мінарэты.
Світала Волга ленінскай зарой!
Сябры мае...
Браты мае...
Паэты!

*

Спяшаў народ мой ад зямлі да зорак.
І я заўсёды верыў у прагрэс.
А прыйдзе ён,
А прыйдзе той гісторык...
Вось ён прыйшоў, з надзеі уваскрэс.
І той хлапчук, што падрастаў у марах,
Сягоння стаў паходняй для мяне.
    нібы на папарах,
Расхрыстаны і смелы, як раней.
Я зпаў: няма ледавіковай эры,
Ёсць маманты, якім не страшны лёд.
Але на справе,
                    ў дзеі,
                              на паперы
Кастрычнік бласлаўляе мой палёт!

«І УДАР, ЯК ПЯРУН»

Ёсць у кожнага повень душы,
Дзе паходня сцягоў над вятрыскамі.
І ў пракокаў у горле пяршыць

Над магіламі і над калыскамі.
Праслухана столькі дарог.
Ціхі помнік…
Пагорак змурожаны.
Прыпазніўся,
раней я не мог.
Я раней быў такі задарожаны.
Град агонь аб плячо выкрасаў,
Хмара трэсла дажджыстае сіта.
Я не ўсё яшчэ вам напісаў.
Я не так яшчэ…
Дзе ж гэты сшытак?
У пракаў на ценях рубцы,
Чалавечыя радасць і слёзы.
Ёсць манахі, трыбуны, байцы,
Ёсць узросты…
А ёсць яшчэ лёсы.
Я не ўсю яшчэ песню дапеў.
І сумненні, як попел, развеяны.
Крэсла стукнула… Стол зарыпеў…
Толькі сшытак…
Аловак…
Ну дзе ж яны?

*

Да акна Алесі па світанні
Трое незнаёмых падышлі.
Ціхі стук.
Сухі агонь герані.
І старая вечнасць у галлі.
Быў адзін здалёку, як з учора.
Пракаветным сном укамянеў.
А ў душы рамон, тытунь, і гора,
Ды акрайчык месяца на дне.
— Ты ідзі…
Пабачымся ў дарозе.
Знаеш сам, без песні нам не жыць.
Я кахаць цябе ужо не ў змозе,

Бо не ў змозе болей разлюбіць.
Быў другі задумлівы, як заўтра.
Нечаканы, дзіўны, як парыў.
І вятры стаялі, нібы варта,
Пэўна, то гісторыі вятры.
— Ты ляці!
Сустрэнемся ў дарозе.
Знаеш сам, без мары нам не жыць.
Я цябе кахаць яшчэ не ў змозе
І яшчэ не ў змозе разлюбіць.
Ну, а трэці, сённяшні, бялявы...
Сумавалі бровы, як гаі...
Дзве слязы скаціліся на травы,
Дзе калісьці пелі ручаі.
Толькі нам такое лёс адмераў,
Што, здаецца, і ў вадзе згарыш!..
Сорак першы...
Чэрвень...
Стук у дзверы:
— Янка, Янка, ну калі ты спіш?

*

І зноў мае старыя Махаеды
Свой бохан пеклі з моху, жалудоў.
Вячэраць — горам.
Попелам — абедаць
І святкаваць няшчымніцай удоў.
Я знаў адно:
Ці — смерць,
ці — перамога.
Няма другога, трэцяга — ані...
Не плач, мой хлопчык,
Б’ецца над парогам
Тваё малое сэрцайка ў агні.
Ідзі, мой люд, ляці сонцапаклонна,
Ступай, народ, па сцежцы і вадзе.
У крыві аблаў сасонка, як мадонна,
Цябе прытуліць моцна да грудзей.

Было вякамі —
катавалі, гнулі.
А ты мацнеў, а ты цвярдзеў ад слёз.
Я не кажу, што словы —
гэта кулі,
Але скажу, што песня —
гэта лёс.

*
«Партызаны, партызаны,
Беларускія сыны!»
Над удовіным Іванам
Два зялёныя кляны.
«Рэжце гітлерцаў паганых,
Каб не ўскрэслі век яны».
Стынуць клёнікі ад рана —
То Іванавы сыны.
«Няхай ваша перамога
Не кідае вас нідзе».
Колькі зведалі аблогі
Тыя клёнікі надзеі!.
«Ваша чыстая дарога
Да свабоды давядзе…»
Не ад неба, не ад бога —
Ад Іванавых грудзей!

«ПРЫВЕТ ВАМ, ВОЛЬНЫЯ ПАЭТЫ»
Няхай вайна вайною ваяводзіць
І ліжа неба дымам з каміноў.
Няхай маўчаць,
Няхай крычаць стагоддзі —
А я, купальскі, думаю:
дамоў!
Ну што ж ты, вецер,
вогнішчамі хрышчаны,
Прыносіш рэха матчыных замоў?
Ілбы палян залубянеюць пнішчамі,
А я, бы гром у хмары,—

ўсё дамоў.
І недзе там, за снежнымі гарамі,
За касцякамі вымерзлых дарог,
З-пад вострых пік сасновай дыярамы,
Як гузік, зорка дзынкне аб парог.
І недзе там, за рэчак паясамі,
Дзе век суровы рукі распасцёр,
З галіны снег, насолены слязамі,
Неспадзявана пырхне у касцёр.
А ты палай, касцёр людской адплаты.
На майскіх тварах —
сумнае асцё.
Хто скажа: будзень...
Скажа нехта: свята.
Прамовіць час, што ўсё яно —
Жыццё.

*

Хіба жывеш, каб хто дарма прывеціў?
Хіба расцеш, каб хто памераў рост?
Вітаю зноў паэзіі бяссмерце,
Бяссмерце продкаў, сцежак і бяроз.
І быць сабой...
І быць такім няпроста.
Адлушчваць скруху будняў-безнадзей.
Вітаю зноў паэзіі сяброўства,
Сяброўства крыл, сузор'яў і людзей.
Агністы сцяг і польная аржанасць.
Цяпло планет і веснавой раллі...
Вітаю зноў паэзіі дзяржаўнасць,
Дзяржаўнасць хлеба, слова і зямлі.

СУД АЛАІЗЫ

Драматычная паэма

ЗАМЕСТ ПРАЛОГА

Пецярбург 1902 года. Невялікі дом на Васільеўскім востраве, дзе кватаруе слухачка вышэйшых педагагічных курсаў П. Ф. Лесгафта Алаіза Пашкевіч, будучая беларуская паэтэса-рэвалюцыяперка Цётка.
У яе пакоі па сяброўскую вечарыну сабралася моладзь, што вучыцца ў сталіцы, а таксама студэнт з Вільні Андрэй Гмырак, закаханы ў Алаізу. Агульнае ўзрушэнне, гамана. На стале шклянкі з гарбатай. Засланы посцілкай ложак. У кутку на тумбачцы — неўпрыкмет прынесены Студэнтам-медыкам і прыкрыты газетай чэрап. Дзяўчаты спяваюць.

Каля саду рэчанька,
Каля саду быстрая.
Там плавалі тры чаўночкі
І тры рыбалоўцы...

Алаіза
Нява... Сталіца... Светлая пара,
Сівога ветру буйная чупрына...
Сышліся землякі на вечарыну
Не ў першы раз да нашага двара.
(Прыслухваецца да песні.)
Адзін кажа: дзяўчына.
Другі кажа: адзіна.
Трэці кажа: ты мая...

Гмырак
Мы ўсе цяпер — вялікая сям'я.

Першая Дзяўчына
Зліваюцца, як песні, успаміны...

Другая Дзяўчына
Сарваныя з двароў, дачкой і сынам

Адчулі мы сябе яшчэ вастрэй.
Калюча памяць пад рабро бярэ.

Студэнт-медык
Дзе маці жне, дзе бацька возіць гліну,
Дзе крыж дарожны, як распяты птах.
Плывуць праз вёскі хмары апранах...
Няма сумней зямелькі той, адзінай...

Гмырак
Але няма радней нам хатак тых,
Адкуль мы выйшлі да сталіц і кніг.

Алаіза
Я пачну табе, бацька, здалёк:
У вазку маладосці крылатай
У спіцы ўбіўся адзін васілёк
І ўсё круціцца, нібы пракляты.
Ён і праўда пракляты ў багоў.
Колькі скрухі ў кветачцы сіняй.
Хтосьці туліць да сэрца яго,
А дужэйшы,— дык вырве і кіне.
І растопча, як праўду людзей,
Нашу волю і родную мову.
Свежы вецер у голля х гудзе,
Стогне край пад арлом двухгаловым.
(Алаіза раптам уздрыгвае,
заўважыўшы чэрап, з якога зляцела газета.)
А гэта што?

Студэнт-медык
Прэзэнцік медыцыны.
Сталічны Ёрык...

Гмырак
Пекная карціна!

Студэнт-медык

А што, няхай… Ляжыць вось, пазірае,
Нікога не чапае…

Гмырак
Як сказаць!

Першая Дзяўчына
От, дзецюкі, змяшалі пекла з раем.

Другая Дзяўчына
Ды ну яго! Давайце лепш скакаць…

Студэнт-медык бярэ ў рукі гармонік. Хвіліна — і ўсё завірылася ў танцы. Чуюцца выкрыкі: «А ў нас на Лідчыне!», «А на Міншчыне во так…» Рэзкі стук у дзверы перапыняе музыку. Алаіза, якая толькі што дастала з сумачкі лісток паперы, трывожна глядзіць на дзверы. Гмырак падбягае да яе і хавае лісток пад чэрап. У пакой уваходзяць Следчы і Жандар.

Следчы
Ах, прабачаюся. Здаецца, што не ў час?
Прашу не хвалявацца. Мы да вас,
Пачуўшы музыку, пагрэцца зазірнулі.
Люблю народны дух. Частушкі… Гулі…
(Да Жандара.)
Прэч, даражэнькі. Скачуць — і няхай!

Пасля выхаду з пакоя Жандара Следчы спыняецца перад чэрапам. Алаіза замірае, але, гідліва скрывіўшыся, госць адыходзіць ад тумбачкі.

Што, духаў выклікаеце?

Гмырак
Ага!

Следчы
А вы, здаецца, з Вільні?

Гмырак
Проша пана…

Следчы
Ўсё цешыцеся? А смяяцца рана.

Гмырак
Ах, ваша благароддзе…

Следчы
З вамі ў Вільні,
Ох, чую я, сустрэцца мы павінны.
Мяне туды на службу пераводзяць.

Гмырак
А я пры чым тут, ваша благароддзе?

Следчы
Дык духаў выклікаеце, панове?

Алаіза
А хоць бы й так, то што?

Следчы
Лаўлю на слове.
І з кім паненка раіцца хацела?

Алаіза
А з Багушэвічам.

Следчы
Францішкам?

Студэнт-медык
(Здзіўлена прысвіснуў.)
Вось дык дзела!

Алаіза
І з Каліноўскім! Трэба ж запытаць…

Следчы
Як новы бунт мужыцкі абкатаць?
Такое зараз модна…

Алаіза
Гнеў народны…

Следчы
Прабачце, пераб'ю. Які народ
Вы маеце на ўвазе?

Алаіза
Беларускі!

Следчы
І межы дробныя, і шлях ваш, знаю, вузкі,—
Не йдзе да сонца прымагільны крот!

Алаіза
І ўсё-такі народ ён, мой народ.

Следчы
Ад маладзенькай думкі захмялелі
І бачыце, што бачыць бы хацелі,
Але не тое, што на справе ёсць.

Гмырак
Ці ж гэтак спрэчку пачалі, шаноўны госць?

Следчы
Вітаю дзёрзкіх! Але мне — пара.
Следчы хутка выходзіць.

Першая Дзяўчына
Ух! Як з плячэй звалілася гара!

Другая Дзяўчына
Не, лепш зайграць! Аж цела занямела.

Гмырак
(Дастае з-пад чэрапа лісток паперы і паварочваецца да Алаізы.)
Ты нешта прачытаць яшчэ хацела?

Алаіза
Ды проста вершык. Ат, сентыментальны.
А прыйдзе вось такі жандар квартальны,
Так увап'ецца джалам у душу,
Што зразумееш,— не аб тым пішу!
А трэба так пісаць, ох, так пісаць,
Каб іскры з цвёрдых сэрцаў выкрасаць.
Мы паклянёмся, брацці, маладосцю,
Каханнем, болем, матчынай слязой,—
Не пацячэм пад страшны бот расой,
Не закрычым, калі раструшчаць косці.
Не разальёмся слінай і смалой,
Ва ўтульнасць нораў мудра не заб'ёмся!
Служыць народу роднаму клянёмся,
Падняўшы лёс айчыны над зямлёй!

Гмырак
Яшчэ кахаць нягасная пара...

Студэнт-медык
Яшчэ такія маладыя клятвы...

Першая Дзяўчына
Нібы няма ні турмаў, ні цара...

Другая Дзяўчына
Страшней за ўсё уласных страхаў краты.

Алаіза

Так непазбежна, як вясной трава,
Расце наш дух, празрысты з маладосці.
О, зберажыце птушку харства,
Пачаўшы шлях да першай страты ў госці.
Ступіўшы крок да старасці і крам,
О, не згубіце светлую адкрытасць.
У бескарысна, сэрца, ты не храм,
А поле, дзе вятры ламаюць жыта.
І кожны з нас,— о, не згубі сябе,
І роспач мар, і выбух летуценняў.
Ці ж можна стаць наіўней і слабей,
Перад любоўю ўпаўшы на калені?!
Раскрыліш рукі — не нагадвай крыж,
Калі, адбыўшы смерці ўсе і звады,
На дне гадоў ну вось і ты стаіш
І ведаеш: няма ніводнай страты!

Гмырак абдымае Алаізу.
Студэнт-медык пацягнуўся да гармоніка.
І зноў гучыць музыка.

ЧАСТКА ПЕРШАЯ

Лістапад 1905 года. Невялікае прыстанцыйнае мястэчка Нова-Вілейка пад Вільняй, дзе жыве і працуе Алаіза Пашкевіч. Перыяд новай хвалі рэвалюцыйных выступленняў рабочых.
У глыбіні парку невялікі флігель, якраз непадалёку ад галоўнага корпуса псіхіятрычнай лячэбніцы. Пакойчык Алаізы. Упрытык — ложак і тумбачка. Акрамя Алаізы ў пакоі прыбіральшчыца Зося Лістоўская.

Зося

(Ціха спявае песню, у якой усхваляваная Алаіза пазнае свой верш.)

Хацела б быць зярном пшаніцы,
Упасць на ніўкі вёскі,
Зазалаціцца, без мятліцы
Даць хлеб смачнейшы трошкі.
Хацела б быць я рэчкай быстрай,
Аббегчы родны край!

Дзе папаіць, а дзе скупаць,
А дзе ўтуліцца ў гай...

Алаіза
І вырасці, і жыць, і ўмерці з песняй...
Вось так душу раскрыліць напрадвесні,
Крычаць:
    не спі, народ, спявай яшчэ!

Зося
Хоць не агонь, а песня ўсіх пячэ,—
Пра казака, пра месячык, вярбіну,
Як разарваў мядзведзь малога сына,
Пра гаспадарку, жыта, птушку,— знаеш.
Вось так пяеш, як сам сябе хаваеш
І зноў на белым свеце ўваскрасаеш,
Ці як гаворыш з дзеткамі малымі ты,
Жывымі-роджанымі ці ў магілкі збытымі...
От завядзеш пра ўсё, што ёсць і будзе,
І сэрца, праўда ваша, аджыве...

Алаіза
І памяць страцілі, і адзічэлі б людзі,
Каб песень тых не стала ў галаве.
Ты нібы молат грукаеш, зямля,
На скронях вечнасці... І я з твайго камля,
З тваіх бунтарскіх, незламаных крыл,
З тваіх цвятоў і ссушаных магіл,
З твайго крыжа, з рабра тваёй пакуты.
Да зор і хлеба мы з табой прыкуты.
Мая крыніца — у тваёй рацэ.
Мая слязіна — на тваёй шчацэ.
Вяночак шлюбны мне звівае воран,
Ах, родны воран, як ты чоран-чоран...
Ці захаплюся готыкаю Рыма,
Нямецкі, шведскі... Ўсюды розны люд.
Ды дзе ні будзем — ёсць нядрэмны суд:
На васільках распятая радзіма.

Зямелька родная, са мной ты жджэш абняцца,
Ўдыхні ж крыло і дай мне так падняцца,
Каб паляцець і біцца ў вокны, дзверы
І кроў разліць па вёсках і паперы.
Ля тых прысадаў, ясеняў ды ліпак,
Рассыпаць косці, нібы песні скрыпак.
Сказаць спакойна: не баюся смерці,
Я так любіла, што не грэх памерці,
Любіла так, што не хаваю праўды,
Але здрыгнуся і ў труне ад здрады.
А ты, кабета, паспявай яшчэ...

Зося
Ды што там песня... Нас жыццё пячэ.
Аж цела шорхне, колькі ўсюд пакут,
Але нідзе не страшна так, як тут.
Спытаюся паненку, калі можна,—
Няўжо вы самі так неасцярожна
Прыйшлі сюды? То ж горай, ніж турма!
Хіба работы лепшае няма?
Вучыліся ж у Пецярбурзе самым.
Там, кажуць, розныя гатэлі, пекны дамы...
А гаспада-а-а...
І вось — вар'яцкі дом!

Алаіза
А я не каюся. Прыйшла я ў ваш Садом
Да тых, хто ўжо з нядолі скамянеў.
Яны чакаюць помачы ў мяне.

Зося
Яно й вядома. Што тут кошык плесці?

Алаіза
Ім вочы ўжо на белы свет не звесці,
Бо задзівіліся яны ў сваю душу.

Зося

Іх душы ўмерлі, от што я скажу.

Алаіза
О так, гаротныя. Затое для хаўрус
Ужо няма для іх зямных спакус.
Пра славу, грошы,
зайздрасць — анігадкі!

Зося
Вар'яцкі дом — вар'яцкія парадкі.

Алаіза
А ты работай чорнаю лякаеш.

Зося
Смяецеся вы. Смелая такая...

Алаіза
Ды не смяюся. Мне не страшна тут.
Мне страшна там, дзе баль тых пышных дам,
Дзе лоб гранітны пад арлом какарды,
Дзе ўсё з кляймом распусты і пагарды.
Сам цар пускае кроў нам... П'е з бакала.
Ах, рубіновы колер, нож, пальчаткі...
Вар'яцкі свет — вар'яцкія парадкі.
Унь, бачыш, лесвіца.
Ажно кішыць — народу.
І ўсе наверх, і ўсе па ўзнагароду.
Як сліна, грошы там цякуць,— аж гадка.
Там славы поручні адглянцаваны гладка,
Там звады, плёткі, збэшчаныя целы...
Як многа чорнага на свеце нашым белым!

Зося
Маўчы, паненка...

Алаіза
З тых прыступак, Зося,

Людзей сумленных быццам бура зносіць.
Жывём заўсёды сэрцам альбо страхам,
Народу служым ці сваім манархам.

Алаіза не заўважае, як Зося бярэ з шуфляды стала стосік лістовак.
У пакой ціха заходзіць Андрэй **Гмырак**, жандарскі афіцэр, які нядаўна прыбыў у мястэчка з Вільні. Але цяпер ён у старым студэнцкім мундзірчыку. Абдымае Алаізу. Зося імгненна знікае.

Гмырак
Ты атрымала ліст?

Алаіза
Яшчэ заўчора.
Ды вось не ведаю: на шчасце ці на гора

Гмырак
Не трэба…

Алаіза
А ты помніш дзень апошні?

Гмырак
Здаецца, што прайшло гады са тры?..

Алаіза
Быў лістапад, як сёння, на двары.
Ўжо іней натапырваўся на пожні.
Сказаў: не любіш!

Гмырак
Быў такі дурны…

Алаіза
І ўсё ўва мне тады заледзянела.

Гмырак

Быў малады, кажу… Ды ўсе гады
Мая сляза ў тваё акно ляцела.

Алаіза
Цяпер лісты мне страшна перачытваць,
Бо што ні кропка, то замерлы боль.
Лісты, лісты… Іх сумна перапытваць,
Ці так яно было ў мяне з табой?

Гмырак
Прызнаюся, не раз рашаў: канец.
І раптам успамін, як твой ганец,
Пастукае парой начною: годзе!
Ты што надумаў, ваша благароддзе?
Жартую? Так!.. Смяяўся б у астанне,
Каб не было са мной твайго кахання.

Алаіза
Так доўга я маўчала, што ўсур'ёз
Падумаў нехта: абдзяліў нас лёс.
Маўляў, з табой зусім я не сустрэлася,
Не абпалілася навек, не адагрэлася,
Не адпалала зорнымі прытулкамі,
Не скамянела на чужой вярсце…
Сторукі грэх… Ён праз мяне расце
Балюча так, галінамі і вулкамі.
І я пайду па вуліцах кахання,
Агонь садоў наіўна абміну,
І прадзед мой, што з-пад камення ўстане,
Мне паглядзіць з трывогаю ў спіну.
Ці лёгка ўжо, ці трудна, хоць ты ў пельку,
Ці ўжо душа з адных пустых вуглоў,
Што аж дрыжаць і сыплюцца ў зямельку
Сухія костачкі усіх пяшчотных слоў.
Што наракаць?! І так для пчолак-словаў
Мы залатымі ліпамі цвіцём,
Каб так пісаць, як жыць і быць — нанова,
І паміраць нанова ўсім жыццём.

(Гмырак цалуе Алаізу.)
Прашу, не руш. Ці ж лёгка ўсё забыць?
Няхай само паціху адбаліць.
Вось як пабачыла цябе — і горка, знаеш,
Нібы ў жыццё
кахання труп вяртаеш.
Адно сляза на дне вачэй звініць.

Гмырак
Я зноў з табой і зноў — у тым агні!

Алаіза
Маўчы, Андрэй...
(Раптам гарэзліва ўскідвае бровы.)
От чым жа не дурніца,—
Мне б гэтым часам госця пакарміць.

Гмырак
Ну дай мне сон, харошы сон дасніць...

Алаіза
Харошы сон яшчэ ў жыцці дасніцца.

Гмырак
Ты нешта сёння сумная нібыта?

Алаіза
Я ўся нібыта як жыццём забыта.
Штодня пакуты — мой партрэт зямны.
І не пытай, якія бачу сны.

Гмырак
Якія сны? А дзёрзкія яны.
Лістоўкі... Забастоўкі... «Сыцылісты»!
Вось я, дык праўда, год з-за вас не сплю!

Алаіза
Андрэй, ты што? Было: ў юнацтве чыстым...

Гмырак

Не за ўспаміны я цябе люблю.

Алаіза

Ці ты забыў пра клятвы ў Пецярбурзе
Быць верным і айчыне, і сябрам?

Гмырак

А я й цяпер, каханая, клянуся,
Але — табе. І трошачкі царам...

Алаіза

Якім?

Гмырак

А тым... Нябеснаму... Зямному...

Алаіза

Але ж ты сам...

Гмырак

А што я сам? Было:
Ў студэнцтве ў дэманстрацыі вяло,
Ў турме сядзеў... Але з сяброў, дальбог,
Тады ў бядзе ніхто не дапамог.
Так аб сяброўстве, помню, дбаў каторы
І раптам засіпеў, як гад з разоры.
А так, было ж, ён гнуў патрыятычна,
А тут з пагардай:
— Гэты... Палітычны!
Прабач, каханая, я стаў сабе чужы,
Калі мяне праткнулі іх нажы.
І я падумаў: лепш турма і путы
Ці лепш няхай сам цар пячонку рве,
Але няма страшней тае пакуты,
Калі цябе зацкоўваюць свае.

Алаіза

Каго сваімі ты назваў? Дарма!
Ды то ж, павер, мяшчанская гурма,
У рэвалюцыю гуляюць, у айчыну,
А думаюць пра ўласную адрыну.
Ніколі б не падумала, прызнацца,
Што й па радзіме можна нажывацца,
На барацьбе, на шчасці для народа,
На тым святым, што мы завём: «Свабода!»
Вось нехта й ходзіць гордым змагаром,
Але датуль, пакуль не грымне гром.
Ды не пра іх тут… Я, Андрэй, пра тых,
Каго не зломяць турмы і драты!

Гмырак
Як Вігілёў, напрыклад. Самы той,
Хто не баіцца ні рукі крутой,
Ні суддзяў царскіх!

Алаіза
Штось не разумею…
Дзе, ад каго ты чуў пра ўсё, Андрэй?

Гмырак
А я — жандар! Цару служу.

Алаіза
Андрэю?

Гмырак
А ты мне вер. Ты вер і зразумей.
Такі наш час, што выслужыцца ўмей.
Такога дачакаўся ад сяброў,
Што лепей спадзявацца на цароў.
Здабудзь уладу — будзе ўсё тады,
От толькі так парвеш усе драты,
От толькі так з магутнасцю набытай
Прыткнешся сам да кормнага карыта…
Чаму б тады слабым не памагчы

Ці клятвы ўспомніць?
Што ж ты? Не маўчы…

Алаіза
А як, Андрэй, сумленне?

Гмырак
Дайце час.

Алаіза
А вось цяпер? Ты, можа, здрадзіў нас?

Гмырак
Ну, вось і дачакаўся я гаворкі,
І сам сабе, нібы палын той, горкі.

Алаіза
І мне не соладка. І мне, мой родны, страшна.
Але пра што во дбае людства наша?
У панства лезуць, бы чарвя ў труну…
От нехта й думае: ўзлячу! Пасля вярну
Сумленне чыстае і добрае імя…
Ды ў чысціню вяртання больш няма.
Ідуць гады, і ты ідзеш наперад,
І раптам памяць калатне твой дзень.
О як ён здоўжыцца тады, твой чорны цень,
Твае знябытыя Любоў, Надзея, Вера!
Ён прыйдзе, Час. Ён стукне ў сэрца строга,
Шпурне з вышынь да роднага парога,
Дзе бегалі ягняткі светлых душ…
Ды статак здох! Маленства больш не руш.
Куды ты пнуўся, што вакол? Зірні!
Сябе самому паспрабуй вярні.
Не ведаю, ці лёгка ўстаць з каленяў,
Ды не падняць стаптанага сумлення.

Гмырак
Жандар я, знай! Ужо знайшоў і пограб,

Той самы, дзе схаваны шапірограф,
Там і лістоўкі ёсць, дзе вершык твой!
У пакой зазірае Зося Лістоўская.
Але не бойся... Усё я ўладжу...

Алаіза
Стой!

Гмырак
Алаіза, ну забудзем.
А хочаш — з'едзем у чужыя людзі.
Ўсё роўна тыя, хто пакпіў з мяне,
Цяпер і самі гнояцца ў турме.
А грошы? На дарогу досыць маю...
Зося ціхенька зачыняе дзверы.

Алаіза
Я разумець, здаецца, пачынаю.
Я здраду ў твар пазнала. І скажу —
Не руш, не руш, не руш мяне, прашу...

Гмырак
Ды для цябе ж стараўся я, павер.
І што за гвалт? Усюды ж так цяпер.

Алаіза
Закон спажывы і закон хлусні?!

Гмырак
Судзіць не час. Пільней сама зірні...
Не я, а ты стаеш усім чужой.

Алаіза
Глядзім вачамі, бачым жа душой.
Хто заўважае толькі пыху ценяў,
Канвульсіі страсцей, смурод гніення!
Калі б між бруду кветкі не раслі,
Усё святое знікла б на зямлі.

Узлёты крылаў мы пачнём з адчаю…

Гмырак
Не трэба болей. Што ж, няхай звычайны,
Няхай я просты, як і ўсюды людзі.
Надзейны я. За гэткае не судзяць.
Хоць не фанатык, не мудрэц, а знаю:
Прэбудзе ўсё, як ёсць, у нашым краі.

Алаіза
Прэбудзе? Так! Агонь, любоў, узлёт!
Мая зямля прэбудзе назаўсёды.
Ёсць людзі розныя…
    Пры чым жа тут народ?
    Адным крыло, другім, як шчыт, вароты.

Гмырак
А служба як?

Алаіза
Падняцца ў службе лёгка,
Усё топчучы нагамі, можа лёкай,
Але не сокал!
Алаіза выбягае з пакоя.

Гмырак
Такія нечаканасці… Як міла!
Што ж, гаспадынька, добра накарміла,
І дзякуй за навуку і прызнанне…
Але чакай, ці ж на маім не стане?!

ЧАСТКА ДРУГАЯ

На новай кватэры Андрэя Гмырака, ужо апранутага ў афіцэрскі мундзір, двое гасцей — мясцовы заводчык Посель і Следчы з Вільні. Абодва немаладыя, асцярожныя, заклапочаныя.
На стале — гарэлка і кілішкі, чырвоныя, як аблітыя крывёю, яблыкі.

Посель
А вы, прызнацца, прыбылі дарэчы.
У мястэчку нашым столькі калатнечы,
Што ходзіш тут, нібы па тонкім лёдзе.
Як ачмурэў народ у гэтым годзе:
«Далоў лейб-катаў царскага урада,
Далоў цара, ўсяе Расіі ката!»
Калі ў мазгах гарэлка і пратэсты,
То што, скажыце, зменяць маніфесты?
Страляць — не выхад!

Следчы
Можа й, праўда, шкодзіць.

Гмырак
Лейб-каты… Трэба ж гэткае ў народзе…
А мы страляем. Кулям што? А мне?..

Посель
А кажуць — вы ў турме…

Гмырак
Што я ў турме?

Посель
Ды глупства гэта, ведаеце… Лепш,
Панове, пакажу вам зараз верш.
(Дастае з кішэні лістоўку.)
Бунтарска-модны, на тутэйшай мове.
Сядло Пегаса — гэткай во карове.

Лістоўкі, забастоўкі, стрэльбы… Жах!
Распяць бы гадаўку на ўсіх,
як ёсць, крыжах!

Следчы
Каго, прабачце, мову ці карову?

Посель
Шэршэ ля фам! І не тлуміце глову.
Лепш слухайце:
«Трэба шроту, бомбаў, стрэльбаў,
Трэба біць нам гэтых шэльмаў,
Трэ злізаць усіх міністраў,
Бюракратаў, антыхрыстаў.
Чую яшчэ голас з неба:
«Што цара павесіць трэба!»
І так далей… Яшчэ з тае зімы.

Следчы
Што ж, нехта дачакаецца турмы.
Вы намякнулі, быццам ёсць прычына
Нам думаць, што пісала ўсё жанчына?

Посель
Што намякаць? Даходзяць чуткі знізу.
Ківаюць па Пашкевіч Алаізу,
На фельчарку… Яна тут даўнавата…
(Заўважыўшы, што Гмырак збялеў, замаўкае.)

Следчы
Тут не паненкі, тут пяро вар’ята.
Т замуж не ідуць, і не раджаюць,
Манарху белай ручкай пагражаюць.
Час разабрацца!
(Падымае кілішак з гарэлкай.)
Зрэшты, будзьма! Што ўжо.
Цяпер пра справы паталкуем, можа?
Посель

Ёсць завадатар на маім заводзе,—
Хоць маладзец, а як курок на ўзводзе.
Кайлюнас Восіп, бесція... Смаркач жа,
А як вузлы тых забастовак вяжа!
Вядома, нежанаты, малады...
Ў каго сям'я ды дзеці, той тады
Падумае не раз... Дый тут няпроста:
Кайлюнас сватаўся, хадзіў да Шахвароста,
Такі чыгуначнік ёсць. І вось тую Галю
Паблізу станцыі, пад носам... зганьбавалі!
Саромелася клікаць дапамогу...

Гмырак
І хто насельнік?

Посель
(Тэатральна падымае рукі.)
То вядома богу!

Следчы
Таму я й тут. А дзеўку, як на ліха,
Завезлі ўжо ў лячэбніцу для псіхаў.
Нервовы стрэс! І вашая паэтка
Глядзіць за ёй, як за сястрой, што рэдка
Бывае ў час наш. Бо й за дробязь плоцяць!
А тут — без грошай. Па сваёй ахвоце...

Гмырак
А што Кайлюнас?

Посель
Неданосак гэты?..
Чакае, любіць... Бедная Джульета!

Следчы
Не блытайце! Афелія... З народа!
Амаль што сімвалічная свабода!
Посель моўчкі развітваецца і выходзіць. Следчы

насцярожана пазірае яму ўслед.

Здаецца, я й набраўся пакрысе?
І ляпаў абы-што?.. Ўсё данясе!

Гмырак
Цікавы чалавечак.

Следчы
Цур мяне!
Жахлівы год. І ўсё — ў жахлівым сне.

Застаўшыся з Гмыраком, Следчы пачынае нецярпліва мерацць пакой крокамі. Адчуваецца, што ён нечым вельмі незадаволены. Гмырак апускае галаву.

Следчы
Я столькі жыў, што ведаю цяпер:
Ніколі да канца ні ў чым не вер
Таму, хто схлусіў, а тым болей здрадзіў...

Гмырак
Вось трэці год...

Следчы
А вы ў маёй уладзе!
І ўпэўненасці ўсё ж яшчэ няма.
Я вам памог. І, каюся, дарма.

Гмырак
Звычайна прадаюць душу ў карчме,
А я папаўся ў віленскай турме.
Я ваш цяпер, няма ўжо з пасткі выйсця.
Але скажыце, што з таго карысці
Мяне вось так душыць мундзірам, страхам,
Каб стала ўсё ўнутры абрыдлым прахам?
Я ўсё прадаў і ўсіх. Чаго ж яшчэ?
Купцы сумлення, што яшчэ пячэ?

Няма — мяне!

Следчы
І ныць няма прычыны.
Разгаварыліся. Ды, зрэшты, й не па чыне.
Зусім не я вучыў вас забіваць.
Ніхто не знае... Дый адкуль ім знаць,
Што гэта ж вы таго гарадавога...

Гмырак
Не вінаваты я, бо першы ж — ён...

Следчы
Ох, многа
Я мог бы расказаць тады суддзі.
Тут не ў турму, а ўжо ў Сібір вядзі.
А як пакутна, горда, артыстычна
Вы неслі, помню, німб свой палітычны.

Гмырак
Пры чым тут гэта?

Следчы
Можа, й ні пры чым?!
Ах, «дым айчыны»! Выесць вочы дым...
Я ўсё зрабіў вам, пане афіцэр.
Пара цяпер аддзячыць за давер.

Гмырак
Не разумею... «Дым айчыны»? Штосьці
Вы тоіце?

Следчы
Ды не, не я, а вы!
Ва ўцёкі кінуліся? Альбо, можа, ў госці
Вы жонку павязеце? Шлях крывы...
З такою службай...

Гмырак

Ды якая жонка?!

Следчы

«Ах, мой народ, ах, бедная старонка!
Ах, пад царом... Павесім і цара!»

Гмырак

Дык вы пра Алаізу?

Следчы

Знаць пара:
Спрадвеку турмы па такіх галосяць.
Не думайце, і мне пра ўсё даносяць.
Мы ім культуру, школы, моц дзяржавы,
А ім яшчэ й літаратурнай славы,
І волі хочацца, і хутарскіх царкоў,
Яшчэ й гісторыі... Каб цэлы рад вякоў!
Не эканоміка... Нацыянальны сверб,—
Вось рэвалюцый самы крэўны хлеб.

Гмырак

Не згодзен, знаеце...
Культура, праўда, трэба,
Але спачатку дайце людзям хлеба.

Следчы

Ах, я ж забыў, што вы адсюль, тутэйшы,
Яшчэ й мінулага скуляк даволі свежы.
Калі б не маніфест нядаўні, то
Пашкевіч вашай я такіх сватоў
Паслаў бы сёння... Але што іх слаць!
І вам пара ўжо службу паказаць.
Пашкевіч... Панначка! А, бачыце, паэтка,
Хвароба нацыі. Прызнацца, вельмі рэдка
Такое сустракалася мне. Верце —
Вось ад такіх усе бунты на свеце.
За імі йдуць, ім моляцца, ім верац.

Бывае, што за меч страшней папера.
Такіх не вешаць трэба, а купляць.
І не расстрэльваць.
    Што ў агонь страляць?!

Гмырак
Але знішчаць такіх павінен хто?

Следчы
Не цар, не мы, а іх народ уласны.
Хай сам сябе агонь пажрэ дачасна.
А рухнуць храмы — то жрацы ніхто.
А той паэтцы не вянок пакуты,
А дайце лаўры ганьбы ці распусты…
Але — чужой рукой!

Гмырак
Ды нельга ж мне.

Следчы
Вы памыляецеся. Толькі вам. А не…
Што ж, суд узновіцца.
    Пара ўсім ведаць праўду.
    Так што падумайце. Паслухайце параду.
Не пазайздросціш гэтай вашай Цётцы…
Што ж, пагуляй, цялятка, на вяроўцы!

Заходзіць сонца. Андрэй Гмырак адзін. Сціскае галаву рукамі. Наплывае дзіўная мелодыя, што ў апошні час усё часцей трывожыць Гмырака. І яму зноў здаецца, што побач прысутнічае Цень Алаізы.

Цень Алаізы
Уставай давідна. Я ж табе нарадзіла
Такую дачушку харошую. Чыстую, як сляза.
Дзевяць пеклаў-патопаў
І яшчэ дзевяць войнаў жахлівых
    дачушкай хадзіла.

Мае ногі падбіты. Мае вочы даела раса.
Уставай давідна. Я ж табе нарадзіла
Такога хлопчыка дужага.
    Дзеда за вусы скубе.
    Дзевяць доўгіх стагоддзяў
    І яшчэ дзевяць месяцаў сынам хадзіла.
Бачыш, у яго радзімка на ніжняй губе.
Як і ў цябе.
Уставай давідна. Я ж табе нарадзіла
І дачушку, і сына. Т жыццё маладое, зірні!
У бараках, і турмах,
І ў высокім палацы любові я дзецьмі хадзіла.
Адцвіла, як лілея.
Адгарэла ў тыфозным агні!

У пакой бокам праціскаецца Зося Літоўская. Гмырак нібыта вырываецца з трызнення і, заўважыўшы госцю, хмурыць бровы.

Гмырак
Ты што, шаноўная? Лістоўкі зноў? Ды дзякуй,
Але цяпер карысці аніякай
Ад тых «лісткоў лятучых»... Гэта мала.

Зося
Усё, што знала, пану я сказала.

Гмырак
Даволі. Што тут бісер рассыпаю.
Твой сын яшчэ ў турме. Ды абяцаю,
Што ўсё зраблю як след, калі заслужыш.
А сын твой, помні, вінаваты дужа.
Яго чакае катарга, не меней.

Зося
Пятрок, сынок мой... Верце, я калені
Паабдзірала, молячы за сына.

Гмырак
Маліся, баба, будзе йшчэ прычына.
Цяпер скажы, а як там тая Галя
Кайлюнасава? Ну, што зганьбавалі?

Зося
А так, нічога. Кажуць дактары,
Што лепшае ад котрае пары.
І бацька ўсе надзеі ускладае...

Гмырак
На фельчарку?

Зося
Ох, і цярпенне ж мае.
Глядзіць, як за сваёй. Ды кажуць людзі:
Было — мінула. Будзе ўсё, як будзе.

Гмырак
Вер ці не вер — я знаю тую Галю.
Мне з Пецярбурга лекі тут прыслалі,
Хваробы ўсе вылечваюць як бач.
Падсып той Галі ў чай! Тады паслуга
Паможа сыну... Годзе ўжо, не плач!
Ну што за баба? Лекі ж — з Пецярбурга!
Ці, можа, думаеш, атрута тут?! Ага!
Вось не хапае нам з табой траха.

Зося
Прызнацца, што й падумала.

Гмырак
Ды годзе!
А як там фельчарка?
Што кажуць у народзе?

Зося
А што? Такая панначка слабая.

Ўсё кашляе. А стане гаварыць,
То так людзей вакол сябе збірае
І ўся гарыць... Ну чыста ўся гарыць.
Уласць кляне і тыя маніфесты,
Ідуць і з вёсак. Болей, чым на фэсты.
Такой во бомбу ў рукі дай, васпане.
То так шпурне, што і ў цара дастане.

Гмырак
Ну й што ты думаеш? Якая тут прычына?
Чаму такое творыцца з жанчынай?

Зося
А што яшчэ скажу... От як ляжыць
Яна на ложку... То такой бывае...
Ну, шэпча нешта. Вершыкі складае.
Смяецца, плача, ўся дрыжыць...

Гмырак
Дык, можа быць,
Лячыцца трэба ёй, а не лячыць?
Ты думай, думай. Помні сына, Зося...
І лекі не забудзь...

Зося
Мне зноў здалося...

Гмырак
І каб ніхто не здолеў здагадацца!
Пра сына дбай... І досыць прытварацца!

Гмырак, як толькі за Лістоўскай зачыняюцца дзверы, адразу ж неспакойна азіраецца, як бы прадчуваючы набліжэнне Ценю Алаізы. У пакоі адразу ж цямнее. Але, можа, гэта толькі здаецца Гмыраку.

Цень Алаізы
Альбо ветрам абярнуся

Ды над светам пралячу,
Цёмным віхрам закручуся,
Ўверх на месяц заскачу...
«Хто ты, скуль ты, чаго хочаш,
Чаго выеш і шуміш?
То праз слёзы нам рагочаш,
То гарыш весь і дрыжыш?»
— Я пасланец, вецер буйны,
Прыляцеў на суд вас зваць!
У нас цёмна, край нам хмурны,
Ад цямноты людзі спяць.
Я там біўся, я там віўся,
Я ім хаты паламаў,
А ўсё ж такі не дабіўся,
Каб народ свой голас даў!..

Гмырак
(Нібыта ачуньвае.)
Ёсць пацукі. Пацук я сам сабе.
Дыхнула смерцю ад тваёй пяшчоты.
Вунь чорны конь разрыў-траву скубе.
А ты не верыш, ты з мужыцкай цноты.
Ў табе жывуць эпохі тры сястры:
Надзея, Вера і Любоў... А сэрца...
Яно, маё, ў далоні іх сарвецца
І разарвецца, кволае, на тры.
Ды хіба ж мы не ведаем здаўна,
Якія ў іх суровыя абрысы?
Чые пакуты і чыя віна —
Любоў, Надзея, Вера Алаізы?
І пераўжыць, і прадчуваць пара —
Мы з будучыні, Цётка, пілігрымы,
Дзе гінуць ад высокіх дум і спраў,
Як і ад здрады, толькі маладымі.

Цень Алаізы
Ёсць пацукі. Ёсць геніі радзімы...
Каго ты, будучыня, станеш зваць сваімі?

ЧАСТКА ТРЭЦЯЯ

Невялікая лясная палянка паблізу станцыі. Тут адбудуцца ўсе падзеі гэтага доўгага халаднаватага дня. Паўсюль жоўта і бярвяна ад калянага лісця. Каля бярозкі стаіць Зося Лістоўская. Напружана прыслухваецца да крокаў. Яшчэ хвіліна — і перад ёю разнерваваны, незадаволены Следчы.

Зося
Не злуй, паночку. Але ёсць прычына,
Каб вы сюды прыйшлі цяпер...

Следчы
Дарма!

Зося
Але яна памерла ўжо... Галіна...
Атруцілася...

Следчы
Пэўна ж, не сама?
Баішся ты? І чым далей, тым болей?
А я цяпер скажу, што ўжо ніколі
Ты сына не пабачыш...

Зося
Бойся бога!

Следчы
Няма ў багоў спагады да сляпога.
Чужою смерцю не ўратуеш сына,
З чужых касцей не вымуруеш рай.

Зося
А лекі... З Пецярбурга ж...

Следчы
Ох, жанчына...

Усё з нашых рук. І сына — не чакай.

Зося
Нясцерпна чуць! Дык гэта мой, той грэх?
А як во жыць мне? Лепш забі, паночку!

Следчы
Адны смяюцца. Тыя ж — смерці хочуць.

Зося
А каб жа й вам ды зажадаць памерці,
І вам — насіць чужую смерць да смерці.

Следчы
Хітруеш, баба! Знала ўсё сама...
Цяпер, калі на фельчарку не скажаш,
Не толькі сыну, і табе — турма!

Зося
І вам таксама.

Следчы
Дзе ты што дакажаш?!
Рабі сваё спакойна. Нервы шкодзяць.
На фельчарку звярні ўсё пры народзе,
Ды гэтак слёзна, роспачна і шчыра...

Зося
А Гмырак — як?

Следчы
А лекі хто даў?

Зося
Гмырак...

Следчы
Ну вось і кропка. І аб гэтым — годзе.

Ідзем адсюль. Раскажаш па дарозе.

Следчы з Зосяй Лістоўскай адыходзяць, не заўважыўшы, як сюды спяшаецца Алаіза. У яе руках кошык з лістоўкамі, прыкрыты зверху клятчастай баваўнянай хусткай. Па ўсім адчуваецца, што Алаіза некага чакае.

Алаіза
Сінякрылыя птушкі праляцелі праз долю,
Толькі чую ў світанні вятроў пугаўё.
О касцёр мой жаночы. Разарыцца — ніколі:
Я не плачу, хоць страшна мне. Гэта ж маё.

Сінягрудыя кветкі праз лёс прарастаюць.
Сівізна залатая, як снег, растае.
Пахкасць позіркаў любых. Туга маладая.
Я не плачу. І скрутна мне. Слёз не стае.

Сінявокія людзі мяне вінавацяць.
Трэба жыць, як жывецца. І нельга інакш.
Непрыкметна для ўсіх зарубцоўваю памяць.
Ад любові не плачуць. Радзіма, не плач…

Каля Алаізы спыняюцца двое: яшчэ не старая Жабрачка і Дзяўчынка, якая аж дрыжыць ад холаду. Алаіза падбягае і накідвае ёй на плечы хустку. Жабрачка памкнулася пацалаваць ёй руку, але Алаіза рэзка вызваліла яе.

Жабрачка
За хустку дзякуй. Нам не трэба многа.
Цяпла, скарынку ды краёк парога.
А ў свет праз вокны глянуць — і не блізка!
Ні слоў, пі печы, ні ката ў Марыські.
Вось так ідзеш, спяваеш, як губляеш
І маладосць, і горкі цвет калін…

Алаіза
А хіба з песні словы не вымаеш?

Жабрачка
Ці ж можна, доця, вырваць з долі клін?
Што разлюбілася, што сцерлася, што змылася…

Алаіза
Не веру! У словы ўсё перамянілася.

Жабрачка
У душы!

Алаіза
Не! У кроў і жылы плоці.

Жабрачка
Ў малітвы ціхія.

Алаіза
У рэкі чыстай злосці.
У хлеб, святло, ў дабро людзей і гнеў.

Жабрачка
І вучыш, маладая, ўжо мяне.

Алаіза
Не я вучу, а раны мае.

Дзяўчынка
Раны?

Алаіза
Для іх не зёлкі, зоры пазбіраны.
Перабірала іх я, абмывала,
Ссыпала ў жорны, выціскала сок.
Ах, золата з тых зор даўно не стала,
А толькі жалю чорнага драбок.

Дзяўчынка
А мы шукаем па дарогах болей.

Жабрачка

Каменных сэрцаў, доця, нам даволі.
Іх не сагрэеш, хусткаю накрыўшы,
Не возьмеш іх, і рукі заламіўшы.

Блізка раздаецца стук дзятла. Алаіза ўздрыгвае, азіраецца.
Дзяўчынка памкнулася аддаць ёй хустку.

Алаіза

Акрыйся, родная.

Жабрачка

А зябка ўсё ж, прызнацца.

Дзяўчынка

Ты чуеш стук?

Алаіза

А гэта ён, мой дзяцел.
Мой сувязны… Трывожна б'е паранку.
Каму ён стукае праз голлі і ствалы?
Якіх плямён самлелыя валы
Уздрыгваюць ад тых зямных вітанкаў?
Чые любоў, нянавісць і прырода
Пульсуюць пад шпрыцамі каранёў?
Глыбокі боль сучаснага народа
Ідзе праз лес і травы да асноў.
Ідзе праз гукі і бярозак рукі,
Праз нашы крокі, праз мембрану дзён.
Пастукай, дзяцел, як жывуць унукі
І продкам як з глыбіняў свет відзён?
Гавораць мудра: повязь пакаленняў…
Але няма ні хвілі без крыві.
А ён, той дзяцел, б'е з вяршка ў карэнне
На першай ноце вечнасці: жыві!

Жабрачка

Прарочыш свята, а свайго не знаеш —

Якую сёння страту прычакаеш.

Алаіза
Яшчэ ніхто ў жыцці не збыўся страт.

Жабрачка
Я прадчуваю! Чуеш?..

Алаіза
Ныць не варт!
Зусім не стогнам выдаем пакуты,
Калі ўжо слёзка льецца па шчацэ,
Яна з душы выносіць боль атруты...

Жабрачка
Ўтапіцца можна ў ёй, нібы ў рацэ.

Жабрачка з Дзяўчынкай ідуць з паляны. Зноў чуецца залішне гучны стук дзятла. Алаіза азіраецца. З-за дрэў да яе набліжаецца энергічны русявы хлопец — Восіп Кайлюнас і рэвалюцыянер Барыс Вігілёў, з якім яна пазнаёмілася падчас рабочых дэманстрацый і выступленняў на віленскіх фабрыках і заводах. Вігілёў ледзь стрымлівае смех.

Вігілёў
А кажаш, што не блытаеш ніколі
Лясны, птушыны і людскі паролі.
Падумала — Кайлюнас? Дзе там! Дзяцел...

Алаіза
Ох, і падвёў мяне ты, шэры брацe.
Ты знак наш дзе падслухаў?
Смех-то смехам...

Кайлюнас
Яму жандар сказаў. Той, што прыехаў.

Вігілёў

Ён, кажуць, многа ведае чаго.

Алаіза
Прашу, Барыс, не трэба пра яго.
Нас звязвае юнацтва.

Вігілёў
Бедны рыцар!

Алаіза
Не мог жа ён так хутка адмяніцца.

Кайлюнас
Прашу, не забывай пра справы нашы.

Алаіза
Я знаю, веру… Ён зусім інакшы.

Вігілёў
Але ж ты любіш…

Алаіза
Там бярэм, дзе трацім…

Вігілёў
І я люблю… Ты чуеш, зноў той дзяцел…

Кайлюнас
(Зазірае ў кошык, бярэ адтуль лістоўкі.)
Лістоўкі ёсць. І многа. Вось да месца.
Уся Вілейка заўтра скаланецца.
Спачатку забастуе наш завод,
А потым — біць па корчмах, каб народ
Не спойвалі, не гвалцілі нам думкі.
На мове куляў падвядзём рахункі
І выйдзем пад чырвонымі сцягамі.
Ці ж нам з царом лізацца ды з багамі?!

Алаіза
І ўсё ж, каб неспадзеўкі не было,
Больш агітацыі! Народнае жніво
Завостранымі робіцца сярпамі.
Нас падтрымаюць людзі. Час — за намі!

Вігілёў
Яшчэ пякучай гаркатой палян
Мяне каліна цешыць маладая.
Адкуль такая ты, чаму такая,
Ты соль ці лекі для мужчынскіх ран?
Пры ўсёй зямлі прызнаюся: люблю!
Галублю сны, дзе ты ўжо гаспадарыш.
Я свет увесь наноў перараблю
З тваім пяшчотным, стрыманым: «таварыш».
Адкуль, скажы, ў табе такі агонь?

Алаіза
Ты зноў жартуеш… Ды які агонь!
Народ мой просты, выпетраны, ўтомны,
Мой род здаўна вясёлы і скаромны,
Заношаны ў лугі, застагаваны,
Вякамі на жывым баранаваны.
Адкуль агонь з мужыцкай косткі чорнай?
А можа, продак дзікі, невучоны
Малюнак першы крэменем тварыў
Не на ствале, не на сцяне пячорнай,
А на маім, прапраўнукам, рабры!

Кайлюнас
(Пераводзіць здзіўлены позірк з Алаізы на Вігілёва.)
Пара, чакаюць нас у Шахвароста.

Вігілёў
Шпіка не вёў? Глядзі…

Кайлюнас
Ды я прахвоста

Сам задушу! Сядзяць, нібы краты...

Вігілёў
Дык пойдзем да таварышаў.
(Да Алаізы.)
А ты?

Алаіза
Пазней і я, Барыс. Людское вока
Глядзіць, бывае, вельмі ж неглыбока
І бачыць толькі мутную ваду.

Кайлюнас
Тады — да раніцы. Пара, Барыс.

Вігілёў
Іду.

Застаўшыся на адзіноце, Алаіза пасумнела і глыбока задумалася аб сваім.

Алаіза
Мая сініца — у чужой руцэ,
А мне ўсё спіцца неба, поўна крылаў.
Тых чорных броў, было, скруціла сіла,
Падняўшы раптам сэрца на прыцэл.
У сіло тых чорных броў мяне ўзялі,—
Не пеpажыць і не перамяніцца.
З чужой рукі ляціць мая сініца,
Аж продкі б'юцца сэрцамі ў зямлі.

Азірнуўшыся, Алаіза бачыць Андрэя Гмырака і спалохана ўскрыквае.

Гмырак
Напэўна, не чакала рандэву?
Віжую, бачыш, тым вось і жыву.

Алаіза

Сабачы нюх, сабачы дух і слых сабачы.

Гмырак

Прашу цябе, давай пачнём іначай.
Калі б усё было ў мяне так проста,
Паслаў бы вечарком да Шахвароста.
Адным ударам — семярых. Ату!
Куды ты?

Алаіза

Не трымай мяне. Пайду.

Гмырак

Прашу ў апошне. Пашкадуй гады.
Люблю ж цябе. Дык з'едзем хоць куды.
Так надакучыла выслужвацца, змагацца.
Хачу не думаць, а кахаць, смяяцца.

Алаіза

Апусташыць сябе ўсяго да дна.

Гмырак

Ах, фанатычка. Ах, яна адна!
Ты думаеш, за пугі зямлю ўжо цап?
От крутанеш — і раб ужо не раб,
І цар не цар, і людзі ўжо не людзі?!
Не, лепей з'едзем і пра ўсё забудзем.

Алаіза

Той шлях пачнецца выплаканым небам
І прадчуваннямі, якіх няма страшней,
О ўсеагульнасць думак, рук і хлеба...
Усю мяне ў сябе ўвабрала глеба,
І рэкі растварылі ўсю мяне.
Пакінем, кажаш, мучыцца сумненнем
І дружна, разам бухнем на калені?
Памолімся цару, багам, капейцы...

Якія доўгія на ўсіх патрэбны лейцы!
Табе так проста схлусіць барацьбе,
Не сумнявайся: схлусіў сам сабе.
А здрадзіў ты: сабе, сябрам, жанчыне,
Не сумнявайся — здраджваеш айчыне.
...О хоць бы дождж пайшоў на развітанне,
О хоць бы змыў сляды майго кахання.
Усеагульнасць, кажаш... Як дарэчы
З плячэй сваіх спіхнуць святыя рэчы!

Гмырак
Я не святы. І ёсць на ўсё прычыны.
Мы людзі. Усіх нас можна апраўдаць.
А так, як ты, жывуць цяпер жанчыны?!

Алаіза
У царкву ды пограб... Вось куды загнаць
Хацеў бы ты сястрыцу, маці, жонку
І ўсю маю жытнёвую старонку.
Цярпі і гніся. Дровы ў печ цягай.
Пад ногі мужу плазам ляж — няхай.
А што цяпла нам трэба — то дарма,
А што крывяніць доля — што за дзіва...
Калі да маці любасці няма,—
Не выжывем. Ні ўсе мы, ні радзіма.

Гмырак
Усё няпроста... І далей так будзе.

Алаіза
Я так чакаю моцную руку.
З апошніх сіл нясу любоў я людзям.
А ты чамусьці сёння убаку.

Гмырак
Мне б хлеба лусту альбо дзеўку тлусту...

Алаіза

Шаткуеш, бачу, жарты, як капусту.
Кілішак — брацічак, ах, чарачка-сястра.
Ручка залатая, што да губы цясла.

Гмырак
Ну што ж, ідзі. Кайлюнас там чакае.
Ты хочаш папярэдзіць, а не знаеш…
Няма ўжо Галі…

Алаіза
Як гэта няма?

Гмырак
А за атручванне, ты ж ведаеш сама…

Алаіза
Атручванне? Пра што ты мне вярзеш?!

Гмырак
Прыехаў Следчы. Што ж ты не ідзеш?!
І будзе суд. Як трэба для парадку.
Але не бойся, галаў не тлумі,
Ўжо чуткі йдуць, што ты сама вар'ятка.
Вар'ятам, знаеш, скідкі… Уяві!

Алаіза
Ды што за суд?!

Гмырак
(З'едліва крывіцца.)
А я жартую, знаеш…
Ці мала што язык намеле зноў!
Прывычна так… віжую, пагражаю,
Бо разумець нарэшце пачынаю,
О не, жыццё ўжо не пачаць наноў.
Я, можа, і памкнуўся б!

Алаіза

Я з табой!

Гмырак

Але за ўсё ў жыцці мы плоцім грозна,
Калі не смерцю, то ўсё роўна лёсам.
І сэрцам выпітым, і галавой сівой.
Мне не змяніцца болей...

Алаіза

Ды чаму ж?

Гмырак

Не трэба, Алаіза... Боль не руш.

Алаіза

«Не трэба, Алаіза»... Ўсё не трэба.
Не дыхай, не пішы, не кратай хлеба.
Але найперш, напэўна, не кахай...
Мярцвее ўсё, чарсцвее ўсё... Няхай!

Гмырак

Ты ўсё ўскладняеш. Усё табе не так.
Не так, як робяць воран ці храбак.
А мне прасцей бы і лягчэй бы мне,
Я ж не такі, як быў тады, раней.
Я дрэвам стаў. З мяне ідзе лістота.
Мае галіны сонца апячэ.
Ствалы-салдаты... Маршыруе рота!
А сок па скуры... Ах, як ён цячэ.
У валасах такія злыя гнёзды,
Хоць ашалей ад гвалту варання.
А ўкруг мяне ўсё сосны, сосны, сосны...
Жыву, як цар! І вось — мая гайня.
А ты ўсё судзіш. Кроў бунтуеш зноў.
Максімалістка!

Алаіза

Хопіць марных слоў!

Віну ў сабе самім хоць раз шукаў ты?!
Напэўна ж не. Ўсё нехта вінаваты.
Ды зніклі, зрэшты!

Гмырак заўважае сцішэлых за дрэвамі жандараў і Следчага і адразу ж мяняецца, істэрычна павышае голас, каб яго ўсе пачулі.

Гмырак
Знікну! На хвіліны...
А вы рыхтуйце волю для айчыны.
Але запомніце: наш бездакорны цэнз —
Знішчаць і целы, і духоўны сэнс.
Мы рукі цягнем нават праз вякі,
Мы служкі бога і цара. Мы ганчакі.
Мы бессмяротныя. Мы вашым ценем станем.
Мы вас, паэтаў, і ў трупе дастанем.
І абылжом! Бо ўсе манархі знаюць:
Ў такіх, як вы, народы паміраюць.
Жрацы без храмаў — гэта не жрацы.
Не стане праўды — дзе ж вы, пасланцы?
Народ без будучыні — гэта шлак планеты.
Паэты без народа — не паэты!

Алаіза
Стаміў мяне ты... Ўжо аслеп, няйначай.
Мы радуемся, любім мы і плачам
З зямлёю роднай, з добрымі людзьмі.
Яны заступяцца. Вунь колькі іх, зірні!
А вось мая прырода маладая
Людскія лёсы голлямі гартае.
А вось дубы, бярозкі ды асіны,
Дрыготкі ліст, глыбокі след ласіны...
Ці журавы, курлы-курлы — ў палёт!
І гэта ўсё таксама мой парод...
Сцягі і крылы... Як яны шумяць!
І судзім мы! Ад іхняга імя.

Гмырак
Не зор шукаюць, а рыхляць гароды:
Цямней за ноч усе твае народы!

Алаіза
Ты хлусіш зноў… Мы людзі, не звяры!
Наш чалавек… Ён і зямны, і кніжны.
Ёсць прадзеды ў нас. Першадрукары,
Мы з імі зернем і сярпамі пішам.
Наш першы друк… Ён болем нас крануў.
І след яго не толькі на бяросце.
І ўбіўся знак свабоды і агню
Не ў хруст паперы, а ў людскія косці.
Мы ўсе з трывог, з адступнікаў і дрэў,
І служкі д’ябла ў праведных сутанах
Нас распіналі на гарачых ранах.
А белы свет… Ён нехаця дабрэў.
Вось попел паш. Ох, як палын расце.
О як любілі нас, як забывалі.
Але з крылатых птушак і дзяцей
Мы з першым крыкам раптам ажывалі!
Мы з кніг зямных, мы з цвёрдага рабра,
За дух змагання сплочваем сурова.
І кожны з нас гарыць па тых кастрах,
Дзе ўжо былі народы, кнігі, словы.

Алаіза нарэшце са здзіўленнем убачыла блізка некалькі жандараў, памкнулася пайсці.

Гмырак
Куды ты?

Алаіза
Папярэдзіць!

Гмырак
Добра. Згода.
Я зразумеў,— ты там, ты — з барацьбой!

Не трэба плакаць над народам,
Паплач спачатку над сабой.

Каб прыпалохаць Алаізу, Гмырак выхапіў рэвальвер. Але на паляну з другога боку выбягаюць устрывожаныя людзі. Сярод іх Вігілёў, доктар Сільвановіч, Рабочыя, Зося Лістоўска я, Жабрачка з Дзяўчынка й. Перад Алаізай вырастае Следчы.

Следчы
Я мушу абшукаць вас, бо, прызнацца...

Вігілёў
Паасцярожней бы! Ці ж вам тут вытыркацца?!

Сталы Рабочы
Аслеп зусім, шпігун лядашчы,
Учапіўся во за хвост сабачы
І прэцца на дзіравы мост.

Малады Рабочы
Унізе рогі, зверху хвост.
От падлу ўсуну у гаршчок!

Следчы
Маўчаць!

Малады Рабочы
Ах, скулле табе ў бок!

Следчы
Вы пра атручванне не знаеце хіба?

Сталы Рабочы
Сабачая твая губа!

Гмырак з’едліва ўсміхаецца, убачыўшы, што да людзей спяшаецца Восіп Кайлюнас. Але цяпер яго цяжка пазнаць. Восіп спыняецца перад Алаізай.

Следчы
Калі спружыну закруціць як мае быць,
Падзеі час паможа раскруціць.
Ну, вось і суд. Пачнецца ўсё спачатку.

Малады Рабочы
Ды што за ліха?

Сталы Рабочы
Нешта не ў парадку.

Кайлюнас
Яна атручана, Галінка... Ты — вар'ятка!

Малады Рабочы
Адумайся! Ты пра каго так, Восіп?!

Сталы Рабочы
Ох, паламаны ў гэтым коле восі!

Вігілёў
Пра забастоўку думаем, а тут...

Кайлюнас
Я навару сягоння ўсім атрут
І вып'ю першы...
(Да Алаізы)
А пасля ўжо ты!

Следчы
Вяселле, бачу. Піць прыйшлі сваты!

Кайлюнас замахваецца на ледзь прытомную Алаізу, але да яго падбягае Зося Літоўская. Следчы імкнецца пераняць яе.

Глядзі мне, чуеш?!

Зося

Не магу больш… Не!
Круціце Зосьцы рукі. Грэх на мне.
Хіба не бачыце: усе на небе хмары
З маёй слязы. Ох, як той гром ударыць!
А ўсюды кроў…
(Паварочваецца да Следчага.)
А вы ўсё б’еце, б’еце
І слёзы з твару сцерці не даеце.
Ці ж мы забойцы, маткі і сыны?!
Не я згубіла Галю, а яны…

Следчы

Што мелеш, баба?

Вігілёў

Подлая улада.

Гмырак

Хто ведае, дзе праўда, дзе няпраўда.

Сталы Рабочы

Схавалі праўду у гаршчок,
Пусцілі ў горла храбачок.

Вігілёў

Ва ўсе часы законы, нібы людзі,
Высакародныя яны ці подла блудзяць.

Кайлюнас

(Стомлена ацірае твар рукою.)
Ну вось і я падсечаны хлуснёй.
Мне цяжка, Алаіза, сам не свой.
Ты разумееш, ты ўсё сэрцам бачыш.
(З нянавісцю глядзіць на Следчага.)
Яны шукаюць маладых, гарачых
І судзяць нас глухім сваім судом,
У турмы пруць альбо ў вар’яцкі дом.

І гвалцяць лепшых, толькі самых лепшых,
А мы іх глухатой наіўна цешым…
Няма Галінкі — і мяне няма!

Алаіза
Не трэба, Восіп…

Кайлюнас
Ведаеш сама.

Малады Рабочы
…Але дарма! Ніхто не спыніць сходку!

Алаіза
Хай захлынуцца ўсе цары паводкай.

Кайлюнас
Рабочая дружына нагатове.

Следчы
Спяшайцеся? Што ж, лаўлю на слове.

Гмырак
Мае жандары бралі й не такіх!

Алаіза
Сабачы нюх, сабачы дух, сабачы слых!
Я знаю, хто Галінку…

Гмырак
Досыць!

Алаіза
Ты!

Гмырак
Вяселле, кажаш?.. Піць прыйшлі сваты…

Бясцямны, падымае рэвальвер, страляе ў Алаізу, не заўважаючы, што якраз у гэты момант да яе падбегла Дзяўчынка з хусткай у руцэ. Дзяўчынка падае. Гмырак з вар'яцкім рогатам знікае за дрэвамі. Натоўп замірае. Над Дзяўчынкаю схіляюцца доктар Сільвановіч і медсястра з лячэбніцы.

Малады Рабочы
Скажы што, доктар.

Сільвановіч
Кроў хачу спыніць.

Сталы Рабочы
Дык не насмерць?

Сільвановіч
Надзея ёсць, здаецца.
(Глядзіць на медсястру.)
Хутчэй павязку. І ні кроплі піць.

Сталы Рабочы
Дзяўчынка родная, скажы: баліць?

Дзяўчынка
Баліць.

Алаіза
Як мне такое сёння перажыць?

Жабрачка
За хустку дзякуй. Нам не трэба многа.
Ваду, скарынку ды краёк парога,
А ў свет з труны… Зрабіце ж хоць акенца!

Кайлюнас
Сягоння ўся Вілейка скаланецца.
Рабочая дружына нагатове.
Вы ў нас страляеце, а згінуць вам, панове!

Гэтак шалёна закруцілася вакол Алаізы барвовае лісце, гэтак сурова загучала дзіўная музыка, якую раз-пораз перарываюць выстралы. Сама восень 1905 года завірылася вакол паэтэсы. Сам Час прыхінае яе да сваіх грудзей. Знікаюць жандары. З паляны на насілках нясуць параненую Дзяўчынку. У руках Кайлюнаса — сцяг. Услед за ім спяшаюцца ўзбуджаныя людзі.

Алаіза
Віна мая ці лёс? Мне так баліць...
На тых насілках, можа быць, ляжыць
Свабода наша. Кроў яе цячэ
Ў мяне і ў вас. І круціць нашы косці.
Ёсць вечны суд, што сэрцы нам пячэ.
Скажы, нашчадак, чым мы страты сплоцім?
Зямным каханнем? Дробная цана.
Здароўем? Што ж, хварэць гатова целам.
Але з цаной ці зроўніцца віна,—
Народ, як лес. Ды колькі дрэў струхлелых!
Ёсць рэвалюцый чыстая пара,
Сланечнік золатам сцягоў гарыць над тыпам.
Ці шчасцем проста мне ахвяраваць,
Каб ты, нашчадак, стаў мне верным сынам?!
Скажы — ты верны? Любіш свой народ?
Не зрокся маці? Немаўля ўжо — гушкаў?
Каб ты смялей ішоў з нары нягод,
Праз сто гадоў я нараджу дачушку.
Дачушка — зорка, будучыні міг!
Як трудна будзе перабыць прагрэсы...
Але здаўна для ўсіх дзяцей зямных
Вісіць калыска ў сэрцы паэтэсы.

ЗМЕСТ

ВЯСЕННЯЕ ПРЫЧАСЦЕ

Размова
*** Цярпліва, па-вярблюджаму цягнуў
*** Калі зноў на плячы
Прыпамін
*** Пашлю за рэчку ўсё-ткі маладосць
З маладосці
*** Вось і ўсё

ПАРТРЭТЫ
Ты помніш, Эванс, Крыт?
Сон у шпіталі
Ноч перад
Шлях Арыёна. *Містэрыя*
Выйду з сэрцам... *Маналог*
Суд Алаізы. *Драматычная паэма*

Коўтун В.

Метраном: Кн. паэзіі.— Мн.: Маст. літ., 1985.-135 с.

Новая кніга паэткі складзена з дзвюх частак: «Вясенняе прычасце» і «Партрэты».

Першая — «Вясенняе прычасце» — прасякнута святлом лірычных пачуццяў, прагай высокіх духоўных і грамадзянскіх ідэалаў.

«Партрэты» — гэта вострасюжэтная галерэя лёсаў і характараў вядомых паэтаў і вучоных. Вершы і паэмы пра Пушкіна, Байрана, вучонага-археолага Эванса, Апалінэра, Купалу, Цётку напісаны метафарычна і вобразна, з праекцыяй на сучаснасць.